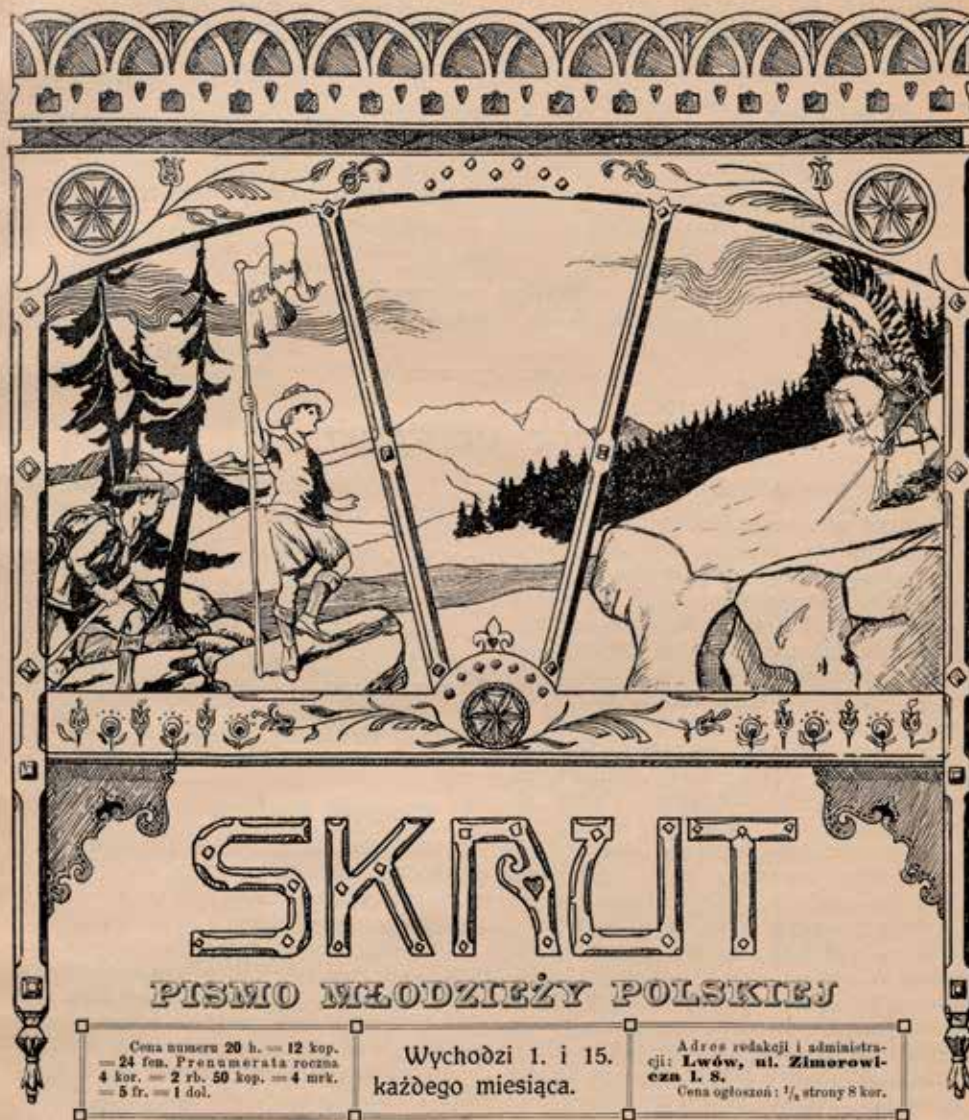

SKAUT
50
NUMER

TARNÓW
2005 • 2018

Wszystko, co nasze, Ojczyźnie oddamy!
 W niej tylko życie... więc idziem, by żyć!
 Świty się bielą... rozewrzem im bramy!
 Rozkaz wydany: „Wstań! Ku słońcu idź!”
 W wolności życie... tylko w niej krok dumny!
 Nic, że daleka... przecie dojdziem doń...
 I przyjdzie chwila — pierwszy szereg z trumny
 W słońcu rozżłoci podniesioną skroń...

Po ziemi naszej roześlęm harcerzy...
 Pobudką zagrzmią: „Zbudź się! Prawdzie służ!”
 A wszystko wstanie, wkół się rozsierzmy,
 By Matkę Polską osłonić wśród burz...
 Niech płoną serca! Niech płoną, jak wici!
 Od óz płonących zginie nocy mrok...
 Ujrzy Ojczyzna: w zwarte szyki zbici,
 Idziem z rozkazem: „Czuwaj! Równaj krok!”

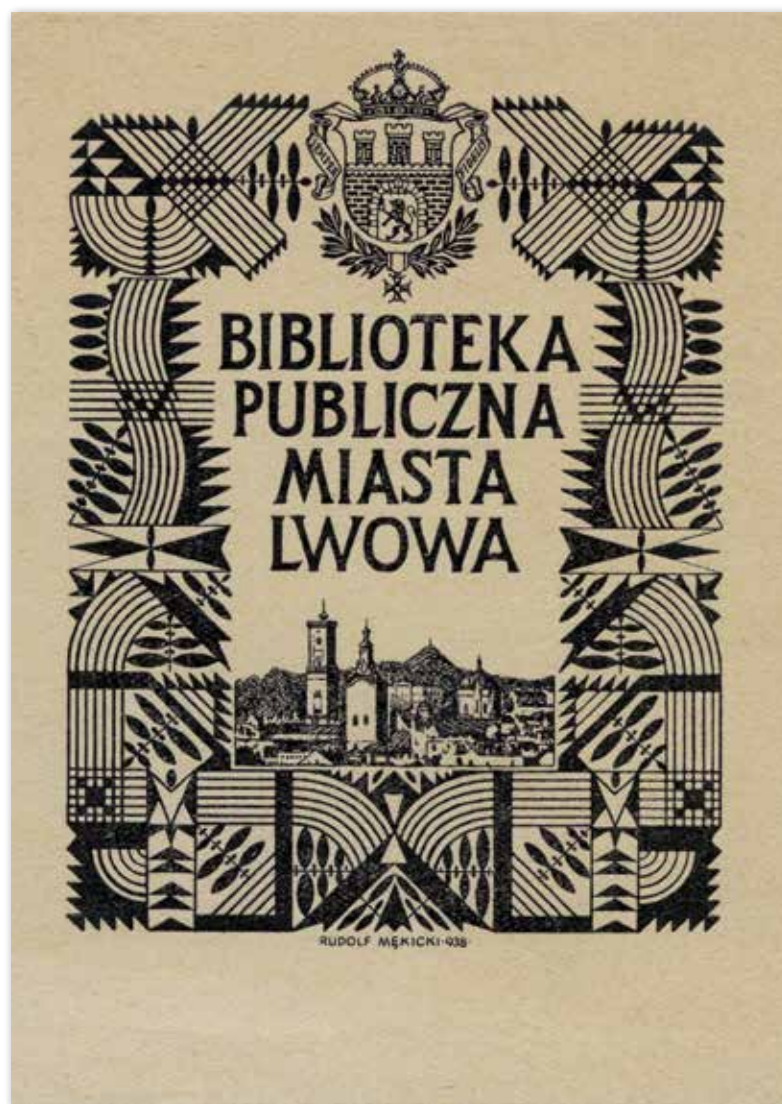
Nasz tytułowy protoplasta, zapoczątkowany przez Andrzeja Małkowskiego lwowski „Skaut”.
 Zbiory: M. Popiel, redakcja „Skauta”, Tarnów.

SKAUT

ISSN 1898-7729

HARCERSKIE PISMO HISTORYCZNE
KWARTALNIK, TARNÓW, LUTY 2018, ROK XIV, NR 1 [50]

NUMER: PIĘĆDZIESIĄTY

Rudolf Mękicki, *Biblioteka Publiczna Miasta Lwowa*, ekslibris, 1938 r.
Zbiory: M. Popiel, redakcja „Skauta”, Tarnów.

OD REDAKCJI

Rozpoczynając w 2005 roku przygodę wydawniczą tarnowskiego „Skauta”, nikt chyba nie spodziewał się, że uda się dotrwać redakcji do 2018 roku. A jednak tak się stało. Wydaliśmy 50 numerów, które ukazały się w 45 zeszytach. Kilka numerów było podwójnych. Raz, w 2013 roku, ukazał się tylko jeden numer. Treścią i ilustracjami wypełnionych zostało 832 strony formatu A4. Najmniejszą objętość miały trzy numery zawierające 12 stron. Obecny numer jest najobszerniejszy, zawiera 40 stron. Średnia ilości stron dla numeru wynosi 16,98 strony, a dla zeszytu: 18,91 strony. Idąc dalej tym statystycznym tropem, okazuje się, że ukazało się 281 tekstów 59 autorów, do których trzeba dodać autorów tekstów poetyckich i pieśni oraz listów. Dokładne zestawienie artykułów (według autorów), opracowane przez Lesława Dalla, znajduje się na końcu zeszytu.

W tym miejscu chcę podziękować za współpracę wszystkim członkom redakcji. Przy tej radosnej okazji, wspominam Druha hm. Janusza Krężela, który odszedł niestety w ubiegłym roku na Wieczną Wartę.

„Skaut” jest pismem niezależnym. To powoduje możliwość publikowania na jego łamach tekstów autorów z różnych organizacji harcerskich. Mogliśmy zamieszczać teksty o wydarzeniach, jakie miały miejsce na całym świecie. Dziękując wszystkim autorom za opublikowane w piśmie teksty, liczymy na dalszą współpracę i dzielenie się swą wiedzą, doświadczeniem oraz publikacjami z naszymi czytelnikami.

To szerokie spektrum autorów spowodowało, że i czytelnicy pochodzą z całego świata. „Skaut” jest pismem internetowym. Technologia komputerowa pozwala więc poprzez adresy IP zorientować się nie tylko w ilości czytelników, ale i skąd pobierają pliki poszczególnych numerów. Liczniki zostały włączone 7 marca 2006 roku. Po dziś dzień, ze strony <http://skaut.okay.pl> pobrano 44 zeszyty aż 103 567 razy. To daje średnią 2 354 pobrań na zeszyt. Wszystkie numery publikowane są także w bibliotece cyfrowej <http://dlibra.biblioteka.tarnow.pl/dlibra>, na stronie <https://issuu.com> i kilku innych. Pliki poszczególnych zeszytów są też przesyłane pomiędzy

znajomymi. Zatem nie jest możliwe oszacowanie rzeczywistej ilości czytelników, która jest zdecydowanie wyższa. Nasze pismo nie istniałoby bez czytelników, dlatego z okazji tego małego jubileuszu pisma, do Nich także kierujemy słowa wdzięczności.

W jubileuszowym, pięćdziesiątym numerze „Skauta”, zamieszczone zostały teksty prezentujące aktualne zainteresowania autorów. Piszemy o sztandarze skautowym, przedstawiamy dzieło jakie pozostawił po sobie hm. J. Krężel. Zamieszczamy tekst o Płacie jako Skautingu mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej. Wcześniej pisaliśmy o organizacjach żydowskich. Nasuwa się tu mimo woli skojarzenie, odnoszące się do dyskusji o wchodzącej w życie ustawie o IPN i dyskusji na temat umniejszenia roli Niemców i tego, co zrobili złego w trakcie II wojny światowej, szczególnie polskim obywatelom.

Wydaje się, że mamy do czynienia z Wieżą Babel. Wszyscy mówią, a nie wiedzą o czym... Tymczasem wystarczy zapoznać się z tekstami Leszka Goryckiego, publikowanymi na łamach „Skauta” od września 2016 roku, aby zorientować się, jak skomplikowana i niejednoznaczna była przedwojenna rzeczywistość wielu społeczności zamieszkujących Polskę. Nie znając dokładnie przeszłości, nie jesteśmy w stanie racjonalnie o tych problemach rozmawiać. Na pewno nie powinni tego czynić politycy, wymyślający penalizujące historię ustawy. ■

M. Popiel

SKAUT. HARCERSKIE PISMO HISTORYCZNE©

REDAKCJA:

Lesław Dall – Zakopane, Wiesław Kukła – Poznań, Marian Miszczuk – Warszawa, Marek Karpiński (grafika) – Tarnów, Marek Popiel (red. naczelny, odpowiedzialny i wydawca).

33–100 Tarnów, ul. Krakowska 42/9, tel. 530 324 027
czasopismo.skaut@gmail.com www.skaut.okay.pl

SKAUT jest bezpłatnym harcerskim pismem niezależnym.

Wszelkie prawa zastrzeżone ©1996–2018.

Przedruk za zgodą redakcji, za wskazaniem źródła i autora.
Teksty i przesłane materiały redakcja publikuje **nieodpłatnie**.

Przedsięwzięcie o charakterze **non profit**.

SZTANDAR KOMPANII SKAUTOWEJ 6 PUŁKU PIECHOTY LEGIONÓW POLSKICH

Z okazji Jubileuszowego Zlotu Stulecia Harcerstwa w Krakowie zorganizowanego w sierpniu 2010 roku przez Związek Harcerstwa Polskiego, na wystawie historycznej „100 lat harcerstwa” w „Pałacu Sztuki”, eksponowane były najstarsze sztandary ze zbiorów Muzeum Harcerstwa w Warszawie. Szczególną uwagę zwracał sztandar z napisem *Piotrkowskie skautki kolegom z kompanii*. Jest on wyjątkowy zarówno ze względu na kształt, rozmiary ale przede wszystkim na treści w nim zawarte. Nie przypomina tradycyjnych sztandarów harcerskich, a tym bardziej nie przypomina sztandarów wojskowych, chociaż ma za sobą bojowe dzieje w walce o niepodległość Polski.

Na awersie widnieje duży wyhaftowany napis: PIOTRKOWSKIE SKAUTKI KOLEGOM Z KOMPANII i wizerunek-obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, na rewersie napis HEJ, RAMIĘ DO RAMIENIA!¹ CZUWAJ! i wyhaftowany orzeł biały w złotej koronie oraz lilijka z napisem ONC POS.

Prezentowany na wystawie sztandar związany był z dziejami Polskiej Organizacji Skautowej (POS), działającej w latach 1915–1916 na okupowanych przez wojska austriackie i niemieckie terenach Królestwa Polskiego (ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim)².

W czasie I wojny światowej wielu skautów wstępowało ochotniczo do Legionów Polskich. Przeciwdziałanie władz skautowych zarówno we Lwowie jak i w Warszawie było bezskuteczne. Aby chronić młodocianych żołnierzy i zapewnić im odpowiednie

warunki wychowawcze, POS przystąpiła na wiosnę 1915 roku do organizowania oddziałów skautowych w ramach Legionów Polskich. Na mocy porozumienia zawartego przez POS z majorem Witoldem Rylskim, dowódcą 6 pułku piechoty LP i przy poparciu Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN) utworzono w lipcu 1915 roku dwuplutonową, liczącą 56 skautów Kompanię Skautową. Do kompanii wstępowali skauci, którzy ukończyli 17 rok życia. Mimo swej podległości władzom wojskowym kompania była w ścisłym kontakcie z Naczelną Komendą POS i zachowała skautowy charakter, jej członkowie uczestniczyli w kursach

¹ Por. Adam Mickiewicz, [...] *Oda do młodości: Hej! ramię do ramienia!* [...].

² Robert Szuchta, *Polska Organizacja Skautowa 1915–1916. Przyczynek do dziejów obozu niepodległościowego w czasie I wojny światowej*, „Przegląd Historyczny”, Warszawa 1991, t. 86, z. 3, s. 245.

Słabo widoczny, drugi z prawej, sztandar Kompanii Skautowej. Fragment fotografii z albumu: Jan Ryś (fot.), *Jubileuszowy Złot Związku Harcerstwa Polskiego w Spale 10–25 VII 1935*, Warszawa 1935, s. 37 [nlb].

skautowych i realizowali wymagania na skauta III, II i I klasy³. Dowódcą kompanii został Mieczysław Buła-Nabielak⁴, skaut z Łodzi.

Pożegnanie Kompanii Skautowej, wyruszającej na front, nastąpiło 14 września 1915 roku w Rozprzy, do której przybyła z Piotrkowa delegacja licząca ok. 60 skauetek i skautów oraz przedstawicielek Ligi Kobiet NKN. Skautów żegnała jedna ze skauetek, przekazując na ręce mjr. Witolda Ryłskiego, dowódcy 6 pp LP, sztandar Kompanii Skautowej, ufundowany i wykonany przez skautki z IV Okręgu POS. W odpowiedzi major Ryłski podkreślił wysoką wartość ideową i moralną skautów-legionistów oraz obiecał, po zakończeniu działań wojennych, zwrócić sztandar Polskiej Organizacji Skautowej. Przemawiał również Przewodniczący Naczelnej Komendy POS Jan Sikorski⁵, który wręczył mjr. Ryłskiemu, na ko-

³ *Tamże*, s. 260.

⁴ Wiktor K. Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, Warszawa 2005, t. I, A–F.

⁵ Notka biograficzna [w:] Tadeusz Nowakowski, *Dzieje skautingu i harcerstwa w Piotrkowie Trybunalskim w latach 1911–1939*, Piotrków Trybunalski 2001, s. 42–43.

niec swego wystąpienia, zdjętą z własnego munduru odznakę POS. Po odśpiewaniu „Hymnu skautowego”, kompania udała się ze sztandarem na dworzec kolejowy w Rozprzy.

W drodze na front wołyński, skauci wysłali Naczelnej Komendzie POS kartę pocztową, pisaną 16 września w pociągu, o następującej treści:

*Koleżankom i kolegom pozdrowienie. Jeszcze raz dziękujemy za sztandar i pożegnanie. Jedziemy wesoło i względnie wygodnie. Prosimy o częste wiadomości z kraju. Niech żyje Polska!*⁶

Swój chrzest bojowy Kompania Skautowa przeszła w nocy z 5 na 6 września 1915 roku pod wsią Maniewiczze. Następnie patrole skautowe dokonywały rozpoznania nieprzyjaciela pod Lisowem k. Maniewicz oraz na terenie bagien dzielących pozycje 6 pp od wojsk rosyjskich pod Ćminami. Pod Kostiuchnówką 3 października skauci przedarli się przez linię nieprzyjaciela. Tegoż dnia pod Kukłami stanowili osłonę lewego skrzydła, a po jego przerwaniu dostali się pod bezpośredni ostrzał nieprzyjaciela. Kompania poniosła ciężkie straty, po czym została wycofana z bezpośrednich walk. W listopadzie, w wyniku reorganizacji, skauci z Kompanii Skautowej zostali przydzieleni do Oddziału Skautowego, utworzonego 6 listopada przy Komendzie Legionów Polskich. Jego zadaniem była służba wyłącznie patrolowo-wywiadowcza i praca pomocnicza dla oddziałów pozostających na froncie⁷.

Późną jesienią 1915 roku, po odparciu rosyjskiej ofensywy i ustabilizowaniu frontu na Wołyniu, legionści przystąpili do budowy zimowych osad wojskowych. Największą z nich, zwaną Legionowem, zbudowano z drewnianych bali na leśnej polanie, położonej ok. 4 km na zachód od Wołczeczka między Kostiuchnówką a stacją Maniewiczze. W noc wigilijną, 24 grudnia 1915 roku, do Legionowa przybył ks. biskup Władysław Bandurski, który po wspólnej kolacji z oficerami, odwiedził kwatery żołnierskie. Podczas łamania się opłat-

⁶ Archiwum Akt Nowych w Warszawie: Zespół Związku Harcerstwa Polskiego, sygn. 2/76/111, k. 11, 12; Nie udało się dotrzeć do informacji dot. nazwisk skauetek, które ufundowały i wykonały sztandar. Według T. Nowakowskiego, *Dzieje skautingu...*, komendantką drużyn żeńskich IV Okręgu POS w 1915 r. była Eugenia Sikorska, a po niej Maria Chelińska. Drużynową pierwszej drużyny żeńskiej została mianowana Stanisława Michalska.

⁷ R. Szuchta, *Polska...*, s. 258; por. Władysław Nekrasz, *Harcerze w bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość ojczyzny w latach 1914–1921*, Warszawa 1930, s. 18.

Awers i rewers sztandaru piotrkowskiego z 1915 r. (po renowacji). Zbiory: Muzeum Harcerstwa w Warszawie.

kiem ze skautami przyrzekł poświęcić ich polowy sztandar⁸. W pierwszy dzień świąt Bożego Narodzenia, 25 grudnia, ks. biskup Bandurski⁹ odprawił w Legionowie polową mszę świętą, podczas której dokonał uroczystego poświęcenia sztandaru¹⁰. Był to jedyny przypadek poświęcenia sztandaru legionowego na froncie i jednocześnie jedyny przypadek w dziejach Legionów Polskich posiadania sztandaru przez kompanię.

Po wycofaniu oddziałów legionowych w rejon Baranowicz, Oddział Skautowy został 6 października 1916 roku rozwiązany. Jeszcze przed jego likwidacją członkowie podjęli decyzję o ukryciu, czy też przechowaniu sztandaru w bezpiecznym miejscu. Po zakończeniu działań wojennych, 15 maja

1921 roku, w Zielone Świątki, odbył się zjazd byłych członków Kompanii i Oddziału Skautowego, na którym w obecności Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, przekazano sztandar Związku Harcerstwa Polskiego¹¹.

Na Jubileuszowym Zlocie ZHP w Spale, zorganizowanym w dniach 10–25 lipca 1935 roku, sztandar był eksponowany na wystawie w monumentalnej *Sali poświęconej harcerzom poległym na polu chwały*¹².

Do zbiorów Muzeum Harcerstwa w Warszawie sztandar Kompanii Skautowej został przekazany w 2001 roku przez naczelnika ZHP, wraz ze wszystkimi pamiątkami i archiwami harcerskimi zgromadzonymi przez Główną Kwaterę ZHP¹³. W ramach projektu „Konservacja najstarszych sztandarów harcerskich ze zbiorów Muzeum Harcerstwa – edycja 2014”, sztandar przeszedł gruntowną renowację. ■

L. Dall

⁸ Bolesław Pochmarski, *Noc wigilijna w Legionach*, „Kurjer Lwowski”, Lwów, 11 I 1916, nr 17, s. 3.

⁹ Władysław Bandurski (1865–1932), polski ksiądz obrządku katolickiego, doktor teologii i filozofii, biskup sufragani archidiecezji lwowskiej, przyjaciel młodzieży, sprzymierzeniec „Sokołów”, popierał rozwój idei skautowej, honorowy kapelan Legionów Polskich, naczelny kapelan Wojska Litwy Środkowej i przewodniczący Zarządu Oddziału Wileńskiego Związku Harcerstwa Polskiego, kawaler Orderu Virtuti Militari.

¹⁰ *Skauci w służbie Legionów*, „Kurjer Lwowski”, Lwów, 17 II 1916, nr 86, s. 3; por. *Ksiądz Biskup Bandurski w Głównej Kwaterze Skautowej*, „Wiadomości Skautowe. Organ Naczelny Polskiej Organizacji Skautowej”, Piotrków, 16 I 1916, nr 2, s. 2.

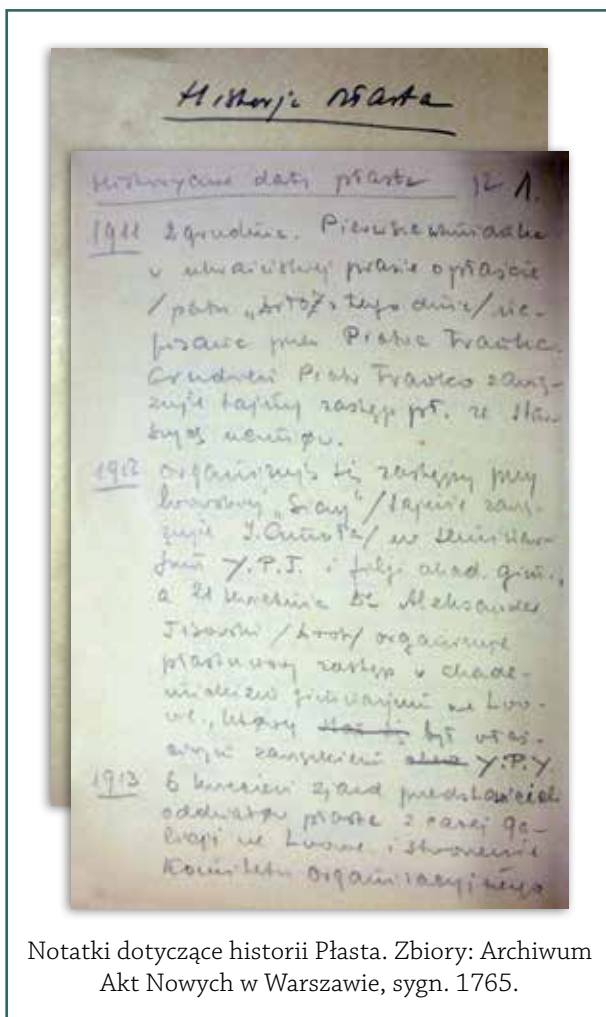
¹¹ W. Nekrasz, *Harcerze...*, s. 9–20; por. R. Szuchta, *Polska...*, s. 260.

¹² Jan Ryś (fot.), *Jubileuszowy Zlot Związku Harcerstwa Polskiego w Spale 10–25 VII 1935*, Warszawa 1935, s. 37 [nlb.]; Za wskazanie tego źródła dziękuję Katarzynie Traczyk, dyrektor Muzeum Harcerstwa w Warszawie.

¹³ Muzeum Harcerstwa w Warszawie, nr inw. MH/14/ZG. Wymiary sztandaru: szerokość 54, wysokość 75 cm; drzewce i okucia do drzewca nie zachowały się.

SKAUTING MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH W II RZECZYPOSPOLITEJ (CZĘŚĆ 5) – UKRAIŃSKI PŁAST

W poprzednim cyklu artykułów, opisujących Skauting mniejszości żydowskiej, mowa była o ruchu, który przy pomocy Polski chciał stworzyć kadry dla budowy żydowskiego państwa w Palestynie.

Notatki dotyczące historii Płasta. Zbiory: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, sygn. 1765.

Podobny charakter miał również Skauting mniejszości ukraińskiej. Z jedną wszakże różnicą. O ile Żydzi, marząc o własnym państwie, widzieli w Polsce sojusznika, o tyle Ukraińcy wprost przeciwnie – dla nich Polska była zagrożeniem, a nawet dla części ukraińskiej elity, śmiertelnym wrogiem. Wynikało to m.in. z historycznych zaszczości, ale, przede wszystkim, ze skomplikowanej sytuacji politycznej po zakończeniu I wojny światowej. Ukraińska świadomość narodowa zaczęła się kształtować w XIX wieku. Jak to zwykle bywa, nieodłącznym elementem tożsamości narodowej, jest mit wroga. Na nieszczęście dla tego regionu, dla pewnej grupy Ukraińców, tym wrogiem stali się Polacy. W dużej mierze przyczynili się do tego stanu rzeczy austriacy zaborcy, którzy stosowali politykę „dziel i rządź”, polegającą na podsycaniu waśni etnicznych na zarządzanych przez nich terenach. Ta polityka doprowadziła w konsekwencji do rozpadu monarchii austro-węgierskiej, ale jej skutki odczuwalne są do dnia dzisiejszego. Zwłaszcza w zakresie wzajemnych roszczeń terytorialnych.

Polsko-ukraińskie spory terytorialne związane są z pojęciem Galicji Wschodniej. Wiele trudności nastęrcza precyzyjne określenie obszaru Galicji Wschodniej. Najczęściej przyjmuje się, że obejmował on powiaty podległe od 1850 roku, jurysdykcji sądu III instancji (Oberlandesgericht) we Lwowie¹. W tym

¹ Grzegorz Hryciuk, *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931-1948*, Toruń 2005, Wydawnictwo Adam Marszałek, ISBN 83-7441-121-X; s. 25.

kontekście warto wspomnieć o nadziejach ukraińskich, umiejętnie podsycanych przez Austriaków, na stworzenie autonomicznej jednostki terytorialnej obejmującej te ziemie, co wobec upadku Austro-Węgier, stało się podstawą do ukraińskich żądań niepodległego państwa, najpierw skierowanych do zwycięskich państw obradujących w Wersalu, a następnie kierowanych pod adresem II Rzeczypospolitej. O ile w stronę Wersalu płynęły apele polityczne, to w stronę Polski skierowane zostały lufy karabinów. Szczególnie krwawy charakter miały walki o Lwów, ale i w innych regionach, dochodziło do poważnych starć. Z militarnego konfliktu, w krótkim czasie, zwycięsko wyszli Polacy, ale w sferze politycznej wiele zależało od czynników zewnętrznych. Niezmiernie dużo szkody, w relacjach polsko-ukraińskich, wyrządziły decyzje zawarte w uchwale Rady Ligi Narodów przyjętej, pod presją Wielkiej Brytanii, 23 lutego 1921 roku, w której stwierdzano m.in. że zgodnie z art. 91 traktatu w Saint Germain-en-Laye, Polska jest tylko faktycznie wojskowym okupantem Galicji, suwerenem zaś są państwa Ententy².

Problemu ukraińskiego nie można było lekceważyć, zwłaszcza biorąc pod uwagę liczebność tej mniejszości. Według pierwszego spisu ludności w Polsce, przeprowadzonego w 1921 roku, Ukraińcy stanowili najliczniejszą grupę spośród niepolskich narodowości. Pomimo bojkotu spisu przez znaczną część ludności ukraińskiej w Galicji Wschodniej, wykazał on prawie 3,9 miliona osób narodowości ukraińskiej, co stanowiło 14,3% całej populacji ówczesnej Polski. Szacunki liczebności osób narodowości ukraińskiej były jednak utrudnione. Z jednej strony, ta liczebność zależała od przyjętej metody spisu, a z drugiej od faktu, że ukraińscy liderzy uważali za oczywiste traktować wszystkich Rusinów jako Ukraińców. W kolejnym spisie powszechnym, z roku 1931, jako Ukraińcy lub Rusini, zadeklarowało się około 3 250 000 polskich obywateli, czyli 10% ludności całego kraju. Główne skupiska osób deklarujących przynależność do narodowości ukraińskiej znajdowały się w województwach: wołyńskim (68% ludności województwa), tarnopolskim (45%), stanisławowskim (68%) i lwowskim (33%).

Ukraińskie nadzieje na inne rozwiązanie niż symbioza z Polską, wymagały przygotowania odpo-

² Rafał Galuba, *Niech nas rozsądzi miecz i krew... Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919*, Poznań 2004, s. 28.

wiednich kadr dla przyszłego niepodległego państwa. Biorąc przykład z polskich doświadczeń, ukraińscy liderzy idei niepodległościowych, szczególnie nadzieje pokładali w skautowej organizacji o nazwie Płast.

Początki Płasta

Jak podaje Encyklopedia Ukraińska, już w 1909 roku, na fali zainteresowania ruchem zainicjowanym przez gen. Roberta Baden-Powella, w gubernii jekaterynosławskiej, powstała pierwsza grupa o charakterze skautowym. Nie były to jednak sformalizowane grupy. Raczej należy przyjąć, że opiekunowie dzieci stosowali elementy metody wychowawczej Baden-Powella. Wkrótce miały też pojawić się kolejne w miejscowościach Izium, Słowiańsk, Charków i Ługańsk. Niewiele wiadomo o tych grupach, poza tym, że według składu uczestników, były ukraińskie. Nie może być jednak mowy o uznaniu tych grup za początki ukraińskiego ruchu skautowego. Było to, jak zostało wspomniane, wykorzystanie elementów metod wychowawczych, bez myśli o utworzeniu drużyn *stricte* skautowych.

Natomiast początki organizacji o nazwie Płast, związane są ze Lwowem. Pierwsza ukraińska drużyna skautowa zaczęła się formować jesienią 1911 roku, w murach najstarszego Akademickiego Gimnazjum ukraińskiego w Galicji, utworzonego we Lwowie rozporządzeniem Józefa II, 24 października 1784 roku. Stało się ono później integralną częścią Uniwersytetu Franciszkańskiego. Była to niezwykle prestiżowa szkoła. Absolwenci gimnazjum mieli zagwarantowany wstęp na studia na Uniwersytecie bez egzaminów wstępnych. W 1906 roku szkołę rozdzielono na szkołę główną i filię (w roku szkolnym 1913/1914 szkoła liczyła w sumie 1100 uczniów)³. W filiach Gimnazjum zatrudnieni byli dwaj młodzi Ukraińcy, uważani za inicjatorów utworzenia ukraińskiej organizacji skautowej. Jednym z nich był Iwan Czmoła. Ten młody, zaledwie

³ Gimnazjum było kontynuacją tzw. akademickiego gimnazjum jezuitów (działającego od 1591 r.), oraz następnie cesarsko-królewskiego gimnazjum państwowego (od 1774 r.) i terezańskiego królewskiego gimnazjum państwowego (od 1776 r.). W 1932 r., w związku z reformą systemu szkolnego (tzw. reforma jędrzejewiczowska) szkoła przeszła reorganizację i została podzielona na 4-klasowe gimnazjum i trzy 2-letnie licea. Od 1933 r. przyjmowano do szkoły również dziewczęta. Większość uczniów gimnazjum należała do Płastu, w latach 20 i 30 XX wieku w starszych klasach szkoły działały młodzieżowe komórki nielegalnych: Ukraińskiej Organizacji Wojskowej i Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów.

Iwan Czmoła, ukr. Іван Чмола (ur. 6 marca 1892 r. w Sołotwinie, zm. w czerwcu 1941 r. w Drohobyczu) – ukraiński działacz społeczny i wojskowy, nauczyciel gimnazjalny, organizator ukraińskiej turystyki. Działał w Towarzystwie Ukraińskich Strzelców Siczowych we Lwowie pod przewodnictwem Wołodymyra Starosolskiego. Był komendantem pierwszej powstałej we Lwowie, w sierpniu 1914 r., sotni Ukraińskich Strzelców Siczowych w stopniu kapitana. Po zakończeniu I wojny światowej pracował jako nauczyciel historii, geografii i wychowania fizycznego w prywatnym gimnazjum „Ridnej Szkoły” w Jaworowie. Jednocześnie studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim geologię, kończąc studia jako magister nauk przyrodniczych. Po ukończeniu studiów zajął się pracą organizacyjną w Płacie. Po delegalizacji Płasta został aresztowany. Przebywał w więzieniu 20 miesięcy, do 1932 r. Po wyjściu z więzienia uczył w gimnazjum Ridnej Szkoły w Drohobyczu i działał w nielegalnym Płacie. W sierpniu 1939 r. został ponownie aresztowany i wysłany do obozu w Berezie Kartuskiej, uwolniony we wrześniu 1939 r. Zamordowany przez NKWD w więzieniu w Drohobyczu. Fot. <http://100krokiv.info>

Petro Franko, ukr. Петро Іванович Франко (ur. 21 czerwca 1890 r. w Nahujowicach, zm. 28 czerwca 1941 r.) – ukraiński pedagog i pisarz, pilot wojskowy. Ukończył Politechnikę Lwowską. Jesienią 1911 r. rozpoczął organizowanie kół Płastu w szkole, w której uczył. W 1913 r. wydał książkę *Płastowe gry i zabawy*. Od 1914 r. w randze porucznika dowodził sotnią Legionu Ukraińskich Strzelców Siczowych, w 1916 r. ukończył cesarsko-królewską szkołę lotniczą w Zagrzebiu. Od 1918 r. w stopniu kapitana zarządzał intendenturą lotnictwa UHA, aż do internowania w 1920 r. W latach 1922-1930 był nauczycielem gimnazjum w Kołomyi, od 1931 do 1936 przebywał w ZSRR, pracował w Instytucie Chemii Doświadczalnej w Charkowie. Od 1936 do 1939 pracował jako nauczyciel we Lwowie i Jaworowie. Po agresji ZSRR na Polskę i okupacji Lwowa przez Armię Czerwoną był wykładowcą Instytutu Handlu Sowieckiego we Lwowie. Od 1940 r. był delegatem do Rady Najwyższej USRR. Po ataku III Rzeszy na ZSRR, w czerwcu 1941 r. został aresztowany przez NKWD i wraz z żoną i wywieziony ze Lwowa na wschód. Fot. <https://uk.wikipedia.org>

dwudziestoletni student, był miłośnikiem ćwiczeń fizycznych i pieszej turystyki. Idee Skautingu wydawały się mu idealne do pracy z młodzieżą. Pracując z grupą młodych ukraińskich uczniów Akademickiego Gimnazjum, zachęcał ich do postępowania zgodnego z zasadami Skautingu. O działalności grupie młodych ludzi, którzy tworzą związek na wzór Skautingu Baden-Powella donosiła 2 grudnia 1911 roku ukraińska prasa⁴. Nie była to jeszcze skautowa organizacja w pełnym tego słowa znaczeniu. Składała się z kilkunastu uczniów ogarniętych ideą niepodległej Ukrainy, za młodych jednak, aby należeć do organizacji np. strzeleckich. Drugim „oj-

⁴ Był to tekst napisany przez Piotra Franko w ukraińskiej gazecie „Diło”.

cem założycielem” ukraińskiego Skautingu był, niewiele starszy od Czmoły, Petro Franko, syn Iwana Franko, słynnego ukraińskiego poety, prowadzący w lwowskim gimnazjum zajęcia z wychowania fizycznego. Inspirowany poematami swojego ojca, to właśnie on miał zaproponować nadanie organizacji nazwy Płast, nawiązującej do kozackiej historii. Słowo „płast” pochodzi od nazwy Kozaków zwanych płastunami, zajmujących się rozpoznaniem. Miało to być bezpośrednie nawiązanie do określenia *Scouting*, oznaczającego właśnie działalność zwiadowczą. Duchowym opiekunem i głównym ideologiem nowego ruchu, a zarazem trzecim „ojcem założycielem”, stał się nauczyciel ze stopniem naukowym doktora, Ołeksandr Tysowskyj, który w roku szkol-

nym 1911/1912 został zatrudniony w Gimnazjum we Lwowie jako wykładowca.

12 kwietnia 1912 roku, 40 członków formacji z Gimnazjum Akademickiego we Lwowie, złożyło pierwszą przysięgę i właśnie ta data jest uważana za początek organizacji Płast. W latach 1912-14 komórki Płasta zostały utworzone w 37 okręgach Galicji.

6 kwietnia 1913 roku odbył się we Lwowie zjazd, pod nazwą Kongres Wychowawców, na którym przyjęto Statut i plan działania Płasta oraz opracowano projekt jednolitej organizacji. Utworzono biuro organizacyjne na czele z Tysovskim, a jego zastępcą został Franko. Nawiązane zostały oficjalne kontakty z ukraińskimi instytucjami, w szczególności z Towarzystwem Naukowym Szewczenki. Zorganizowano też pierwszy obóz wędrowny dla członków Płasta. Na II Kongresie Płasta, 12 lutego 1914 roku utworzono Komendę Płasta, dokonano podziału Galicji na 11 okręgów formacyjnych i utworzono rady okręgowe. W czerwcu 1914 roku odbył się kongres Płasta Galicji i Bukowiny. Od stycznia 1914 roku pod redakcją P. Franko zaczęło wychodzić czasopismo „*Płastowy Obóz*”. Po rozpoczęciu pierwszej wojny światowej starsi wiekiem członkowie Płasta zasilili szeregi Legionu Ukraińskich Strzelców Siczowych. W późniejszym okresie wstępowali w szeregi Ukraińskiej Armii Galicyjskiej biorąc aktywny udział w walkach z wojskiem polskim, w czasie których zginęło ponad 600 członków organizacji Płast.

Wydarzenie te spowodowały, że współpraca między polskimi a ukraińskimi skautami, stała się niemożliwa. Poza przynależnością do organizacji skautowej, a więc wyznawaniem podobnych ideałów wychowawczych, polskich skautów, a później harcerzy, z ich ukraińskimi rówieśnikami dzieliła prawie wszystko – od historii i tradycji po religię. Stąd kontakty między polskim Harcerstwem a ukraińskim Płastem nie istniały w dwudziestoleciu międzywojennym.

Po zakończeniu I wojny światowej większość działaczy Płasta nie uznawała przyłączenia wschodniej Galicji do państwa polskiego. W związku z tym podjęli działania zmierzające do „walki o wyzwolenie tych ziem spod polskiej okupacji”. Do rozwoju działalności Płasta przyczyniło się wydanie książki O. Tysowskiego *Życie w Płascie*⁵ i założenie czasopis-

Ołeksandr Tysowskyj, ps. Drot, ukr. Олександр Тисовський (Дрот) (ur. 9 sierpnia 1886 r. w Bykowie, zm. 29 marca 1968 r. w Wiedniu), ukraiński działacz społeczny, pedagog, biolog. W latach 1911–1939 był nauczycielem Gimnazjum Akademickiego we Lwowie, w latach 1920–1924 profesor Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego we Lwowie, od 1927 r. działacz Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki. W czasie okupacji sowieckiej Polski 1939–1941 był profesorem Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franki we Lwowie, w czasie okupacji niemieckiej w latach 1941–1943 nauczał na wyższych kursach agronomicznych. Od 1944 r. na emigracji w Wiedniu. *Енциклопедія українознавства*, t. 9, s. 3210, Lwów 2000. Fot. <http://100krokiv.info>

ma „Młode życie”. W 1924 roku odbył się Kongres Płasta, który wybrał Naczelną Radę Płasta i organ wykonawczy – Komendę Płasta na czele z Sewerynem Lewickim. Organizacja rozrastała się, pomimo coraz ostrzejszych przeciwdziałań strony polskiej⁶.

Organizacja Płasta

Aby realizować ambitne zamierzenia ukraińskich działaczy niepodległościowych potrzebny był strukturalny rozwój Płasta. Tzw. hurtki (zastępy) Płasta zostały zorganizowane we wszystkich ukraińskich gimnazjach. Tysowskyj, w swojej książce *Życie w Płascie*, zaproponował, aby organizacja płastowska składała się z członków związanych ze sobą miejscem zamieszkania, bez względu na ich rangę. Podstawową jednostką organizacyjną miał być hurtok, w skład którego wchodziło minimum 6 członków mających następujące funkcje:

⁶ Już w 1924 roku polskie władze zakazały działalności Płasta w szkołach.

⁵ Олександр Тисовський, *Життя в Пласти*, Lwów 1921.

Jedna z pierwszych publikacji dotycząca Płasta: O. Tysowskyj, *Пласт (scouting for boys) в українських школах*, [w:] *Справозданє дїрекцїї ц. к. Академічного Гїмназїуму вє Львовї за рок шкільнї 1912/1913*, Львів 1913. Kopia в зборачь автора.

- Провідник (Prowydnik) – Przewodnik
- прокуратор (prokurator) – zastępca
- писар (pisar) – pisarz, sekretarz
- скарбник (skarbnik) - skarbnik
- провідник (prowydnik) - zwiadowca
- домівкар (domiwkar) - kwatermistrz⁷

Структура тeryторіальна мала буть 4 stopniowa і dostosowana до wymogów planowania działań militarnych:

- Гурток (Hurtok) – 6–10 члoнкoв
- Чoтa (Czota) – 2–4 hurtkoв (24–40 члoнкoв)
- Сoтня (Sotnia) – 2–4 czot (90–160 члoнкoв)
- Пoлк (Pułk) – 2 lub wїecej sotni (192–320 члoнкoв).

Пулки з oднoї мїeсцoвoсцї мала твoрзїть oрганїзацїю пoд назвoю Кoсз, хочїа в дoкyмeн-

⁷ Тїмачeнїа назoв фyнкцїї нє сoвoдoвнє. Мaja oдзвїeчїeдлacь рeчeвїснїcтoвoю рoлoв якoв пeлнїл данї пїастyн в зacтeпїe.

тах можна spotkać też określenie Kuren⁸. Pomysł był wzorowany na organizacji wojskowej Kozaków. Był obliczony na masowy udział młodzieży ukraińskiej w pracach Płasta. Jednocześnie Tysowskyj, przewidując ograniczone możliwości organizacyjne, proponował, aby za zgodą Naczelnej Rady Płasta, dopuścić możliwość samodzielności organizacyjnej, poczynając już od poziomu czoty. Tym niemniej, w Galicji, w krótkim czasie, udało się zorganizować Ukraińcom 29 pułków, z czego 6 było pułkami żeńskimi. Najliczniej reprezentowane były Lwów – 5 (w tym 1 żeński), Stanisławów – 4 i Kosów – 3 (1 żeński). Po dwa pułki zorganizowane zostały

⁸ Kuren (z ukr. курїнь – krąg, obozowisko) – ukraiński pododdział wojskowy, odpowiadający wielkością samodzielnemu batalionowi. Kurenie występowały m.in. w Legionie Ukraińskich Strzelców Siczowych, Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, Ukraińskiej Armii Halickiej, Ukraińskiej Armii Powstańczej. W dawnej Ukrainie wielki drewniany budynek mieszkalny, później nazwa została rozciągnięta na wojskowy oddział kozacki dowodzony przez atamana.

w Kołomyji (1 żeński), Przemyślu (1 żeński), Rohatyniu (1 żeński), Sokalu (1 żeński), Stryju i Złoczowie. Po jednym w Brzeżanach, Czortkowie, Drohobyczu, Jaworowie i Tarnopolu. Ostatecznie ustanowiony został w 1925 roku ostatni stopień organizacyjny Płasta – podział terenu Galicji na 6 okręgów:

Pograniczny – z główną siedzibą w Przemyślu,
 Centralny – Lwów,
 Wierchowiński – Stryj,
 Dniestrowski – Stanisławów,
 Huculski – Kołomyja,
 Podolski – Brzeżany, później Tarnopol.

Wkrótce doszło również do zorganizowania trzech kolejnych okręgów, obejmujących Wołyń. Były to: Włodzimierz Wołyński, Równe, Krzemieniec.

Największe na Wołyniu, płastowe organizacje, działały we Włodzimierzu Wołyńskim, Łucku, Równem, Krzemieńcu, Poczajowie, Międzyrzeczu Koreckim, Diwieniu, Radziwiłłowie, Aleksandrii i Klewaniu. Pod koniec legalnej działalności Płasta w Polsce, w szeregach organizacji było zarejestrowanych ponad 6 tysięcy członków. Płast stawał się jedną z najważniejszych ukraińskich organizacji młodzieżowych, jednocześnie jedyną o charakterze skautowym. Niestety coraz bardziej nacjonalistyczny charakter stał się przyczyną zakończenia legalnej działalności na terenie Polski i konieczność przejścia do podziemia. Wprawdzie Płast istniał poza granicami Polski, ale zarówno Praga, gdzie schronili się liderzy organizacji, jak i tereny Bukowiny, nie były w stanie zastąpić zdelegalizowanych struktur, które działały w Polsce.

Członkostwo w Płacie

Członkami Płasta mogła być młodzież ukraińska obojga płci. Nie było jednak możliwości tworzenia drużyn koedukacyjnych. Osobne jednostki organizacyjne tworzone były dla chłopców, a osobne dla dziewcząt. Przewidziany był również podział ze względu na wiek na tzw. nowików czyli młodzież poniżej 11 roku życia i kandydatów, czyli tych w wieku 12–18 lat. Aby zostać przyjętym należało złożyć pisemną prośbę do „Towarzyszy Płastunów Pułku”, właściwego dla miejsca zamieszkania kandydata. Prośba musiała zawierać informację, że kandydat *jest zapoznany z ideą Płasta*, przez co najmniej dwóch, poręczających za niego podpisami na druku

prośby, członków Płasta oraz z lektury książek na temat organizacji. Oprócz podania podstawowych informacji na temat kandydata, prośbę musiał podpisać również rodzic. Na druku zapisanych było także, siedem wymogów jakie kandydat musiał spełnić, aby jego prośba mogła być rozpatrzona pozytywnie. Po pierwsze kandydat musiał mieć skończone 12 lat. Po drugie być posłusznym prawu płastowemu i władzom organizacji. Po trzecie obowiązkowym było uczestnictwo w zbiórkach, wycieczkach, a jeśli to było niemożliwe, to (po czwarte) konieczne było pisemne zawiadomienie o tym na dzień przed terminem. Piątym obowiązkiem było stałe noszenie przy sobie płastowego notatnika i ołówka. Wymagano również co najmniej dostatecznych wyników w nauce. Na koniec, składający prośbę o przyjęcie w poczet kandydatów, zobowiązywał się wykonywać wszelkie ciężące na nim obowiązki w organizacji i poza nią bez uszczerbku dla jednych i drugich.

Kandydaci po zdaniu egzaminu I stopnia i złożeniu przysięgi stawali się Płastunami. Przewidywane

Печатка Полку і дата присяги.

КАРТА ВПISУ
в члени „Пласту“.

Полк ім. _____ Гурток _____

Я _____

уроджений в _____ дня _____ р. _____

ученик _____ якого батько (мати, чи опікун) _____

по аланні _____ замешкалий _____

даю отсім „Пластове слово чести“ що:

1. Повинитиму по всім моім силам точно правила пластового уставу.
2. Повинуватисяму безглядно кождоразовій пластовій владі, залежній від Верховної Пластової Ради у Львові.
3. Братиму правальну участь в пластових сходинах, вправах і прогуляках.)
4. Оправданюся все писемно, коли не зможу взяти участі в яких пластових сходинах, вправах і прогуляках.
5. Не буду пити алькогольних навітків, не буду курити тютюну.
6. Навіть після виступлення з Пласту не утворю без породження і згоди „Верховної Пластової Ради“ у Львові иншої пластової організації, ані не прилозу руки до творення такого уладу, який чинисбудь длавади на шкоду первійній, основній пластовій Ідеї і Українському Пласту.
7. В разі виступлення, або вичерчення з Пласту зверну пластову вказаву й відзнаку.
8. Про наслідки недодержання Пластового Слова Чести знаю і признаю їх справедливими.)

Власноручний підпис учасника:

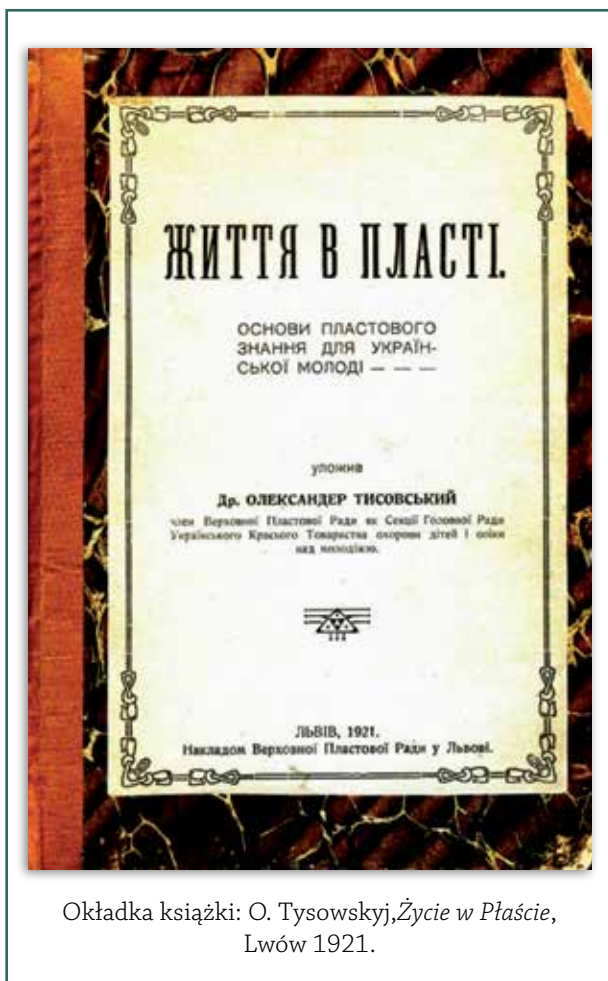
Я принів (ла) до відомч услів приняття і позволяю мойому _____ аложити новисше Пластове Слово Чести і стати дійсним членом Пласту.

у Львові, дне _____ 192__ року.

Власноручний підпис батька (матери, опікуна): _____

*) 4 по собі сидуючі неоправдані несприятелі члена на сходинах, вправах, прогуляках і пр. дають Команді право вичернути члена з Уладу.
 **) По трьох уродових пластових карах виключення з Пласту і тримісячній товариській бойкот від всіх Пластунів і прихильників.

Drukowana karta wpisu do Płasta.

Okładka książki: O. Tysowskyj, *Życie w Płascie*,
Lwów 1921.

były również trzy wyższe stopnie, takie jak *пластун розвідчик* (plastun razwidczik) – plastun zwiadowca, po zdaniu egzaminu II stopnia i *пластун скоб* (plastun skob) zwany też plastunem I klasy. Stopień ten był nadawany po zdaniu egzaminu III stopnia. Istniał też tytuł tzw. hetmańskiego plastuna-skob. Nadawany był tym, którzy oprócz wyróżniających wyników egzaminów, dokonali jakiegoś „niezwykłego czynu”⁹.

Wraz z rozwojem Płasta pojawił się problem starzenia się kadr. Starając się zachować łączność z organizacją starszych wiekiem działaczy, utworzono w 1925 roku, związek starszych Płastunów (dla tych którzy ukończyli 18 lat), a w 1930 roku – Płastunów-seniorów (powyżej 35 lat). Zwłaszcza, że po doświadczonych plastunów sięgały inne organizacje, jak Ukraińska Organizacja Wojskowa (UWO) czy Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN).

⁹ Współcześnie organizacja uległa pewnym modyfikacjom. Ze strukturą organizacyjną można zapoznać się na oficjalnej internetowej stronie Płasta <http://www.plast.org.ua/pl>

Płastowa przysięga

Złożenie przysięgi otwierało przed młodym człowiekiem świat braterskiej przynależności do organizacji na której pomoc mógł zawsze liczyć, ale jednocześnie musiał być jej bezwzględnie wierny i posłuszny. Przysięga, ułożona przez Tysowskiego, miała formę wiersza. Składała się z jednej strofy wstępu, który był odwołaniem do wydarzeń I wojny światowej i słów przysięgi jaką złożyli płastuni z 1 czoty pułku im. Piotra Sahajdacznego, na zbiorce 19 grudnia 1916 roku we Lwowie, „przysięgając ojcom” w czterech kolejnych strofach „silnie, pięknie, ostrożnie, szybko” walczyć o niepodległą Ukrainę¹⁰.

Ze względów praktycznych tekst przybrał prostszą formę, zachowując jednocześnie główne przesłanie i przypominając o obowiązkach ciążących na płastunach. Jego treść była następująca:

Przysięgam własnym honorem, że będę robić wszystko, co w mej mocy aby być:

- *wiernym Bogu i Ukrainie;*
- *nieść pomoc innym;*
- *żyć zgodnie z płastowym prawem i być zdyscyplinowanym.*

W przysiędze tej mieszczą się wszystkie obowiązki, zebrane w trzech punktach, które pełnią funkcję drogowskazów w życiu codziennym członków Płasta. Zwraca uwagę punkt pierwszy przysięgi, który łączy wierność Bogu i Ukrainie. W początkowym okresie jednoznacznie chodziło o religię greckokatolicką. Wynikało to m.in. z lwowskich korzeni ruchu. Mogło to jednak stanowić pewien problem, gdyby Płast rozrastał się na pozostałe tereny, uważane przez liderów ukraińskich, za ziemie przyszłego państwa.

Płastowe prawo

Prawo organizacji Płast, wzorowane na prawie stworzonym przez Baden-Powella, zostało zmodyfikowane przez Tysowskiego i zawarte w 14 punktach¹¹:

1. Płastun jest słowny.
2. Płastun jest sumienny.
3. Płastun jest punktualny.
4. Płastun jest oszczędny.
5. Płastun jest sprawiedliwy.
6. Płastun jest uprzejmy.

¹⁰ Pełny tekst: O. Тисовський, *Життя...*, s. 55.

¹¹ Szczegółowe rozwinięcie poszczególnych punktów na stronie internetowej organizacji <http://www.plast.org.ua/pl/ideology/law/>

7. Płastun jest braterski i życzliwy.
8. Płastun jest zrównoważony.
9. Płastun jest pożyteczny.
10. Płastun jest posłuszny swoim przełożonym.
11. Płastun jest pilny.
12. Płastun dba o swoje zdrowie.
13. Płastun lubi piękno i dba o nie.
14. Płastun zawsze jest pogodny.

Tysowski tworząc prawo Płasta zakładał, że te czternaście punktów ma wychować przyszłe elity ukraińskiego państwa. Podkreślić należy, nacjonalistyczne elity. Silne, posłuszne, nie wahające się wykonać każdego polecenia przełożonych. Nawet punkt 7, choć rozumiany jako braterstwo i życzliwość w stosunku do wszystkich skautów, jak pokazywała praktyka, bywał różnie interpretowany. Nie chroniło przed, delikatnie powiedziawszy, niechęcią ze strony członków Płasta, bycie Ukraińcem, jeśli „był przeszkodą na drodze do niepodległości, dodajmy, drodze w pojęciu członków Płasta”¹². Ta uwaga nie dotyczy oczywiście organizacji, a jej pojedynczych członków.

Nieprzestrzeganie prawa płastowego skutkowało karami dyscyplinarnymi, z których najdotkliwszą było wykluczenie z organizacji. Poprzedzone ono było publicznym złożeniem pisemnie „samokrytyki”¹³.

Płastowa symbolika

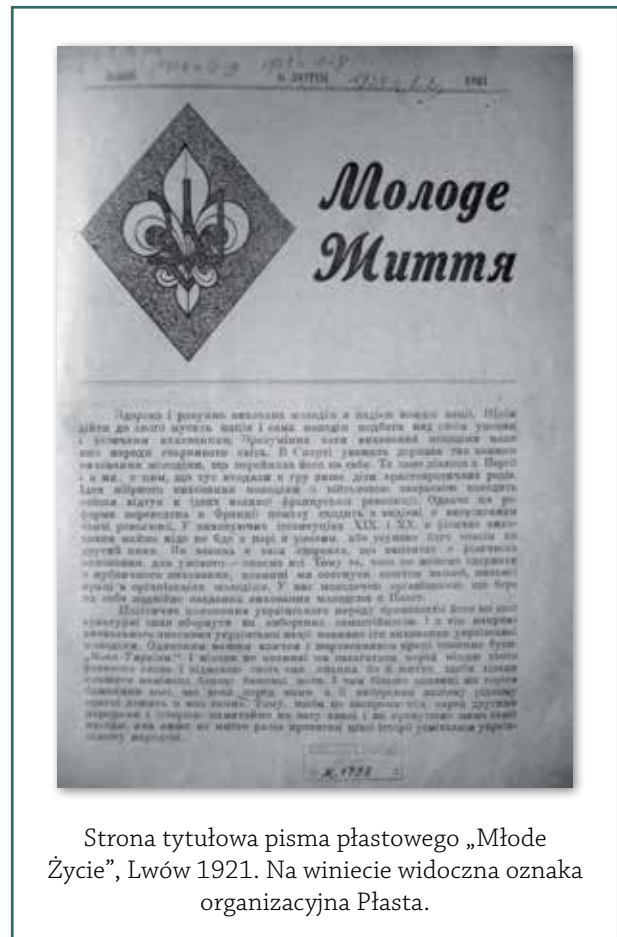
Po złożeniu przysięgi Płastun miał prawo do noszenia herbu organizacji i składania palców prawej ręki w symbol płastowego przywitania. Zawołaniem powitalnym płastunów¹⁴ stało się słowo „SKOB” co jest akronimem od słów: **S**ilno (Silnie), **K**rasno (Pięknie), **O**berezno (Ostrożnie), **B**ystro (Szybko). Stąd też symbolami powyższych cech były: dębowy liść (siła dębu), jagody czerwonej kaliny (jarzębiny – symbol piękna), muchomor (trujący grzyb wymagający szczególnej ostrożności) i błyskawica (symbol szybkości).

Elementem uzupełniającym symbolikę jest hymn Płasta, ułożony również przez Tysowskiego.

¹² Przykładem jest tu zabójstwo ukraińskiego działacza Iwana Babija, dyrektora Akademickiego Gimnazjum Ukraińskiego we Lwowie, umiarkowanego zwolennika współistnienia Polaków i Ukraińców, na ternie południo-wschodniej Polski. Zamachu dokonał Mykoła Car, wykonując „wyrok” Trybunału Rewolucyjnego OUN. Większość przywódców OUN wywodziła się właśnie z Płasta. A Akademickie Gimnazjum było przecież „mатеcznikiem” Płasta.

¹³ Wzór takiej samokrytyki w książce: O. Тисовський, *Життя...*, s. 147.

¹⁴ Dla nowików czyli maluchów powitaniem jest słowo готуйс (gotuj) – bądź gotów.

Strona tytułowa pisma płastowego „Młode Życie”, Lwów 1921. Na winiecie widoczna oznaka organizacyjna Płasta.

W swojej treści przypomina o wartościach najważniejszych dla Płastuna, a jednocześnie podkreśla, że to właśnie w szeregach organizacji „rośnie nowy lepszy lud”, który przyniesie nie tylko wolność Ukrainie, ale i szczęście oraz pomyślny rozwój.

Całość symboliki uzupełniona była przez system odznak. Podstawową była oczywiście odznaka organizacyjna, którą miał prawo nosić każdy z płastunów po złożeniu przysięgi. Była to lilijka, a jej trzy liście miały być odzwierciedleniem najważniejszych obowiązków płastuna. Aby jednak podkreślić narodowy charakter organizacji, w lilijkę wpleciony był trójząb¹⁵. Noszona ją nad lewą kieszenią munduru. Dodatkowo lilijka z trójzębem, koloru żółtego, umieszczona była na tarczy z oznaczeniem pułku do którego dany płastun należał. Tarcza w kształcie kwadratu o bokach 5 cm (dolna podstawa miała formę trójkąta o wysokości 2 cm), była noszona na lewym rękawie munduru. Na tarczy poniżej lilijki znajdowało się oznaczenie stopnia w postaci czar-

¹⁵ Pomysłodawcą połączenia lilijki z trójzębem miał być ukraiński artysta Miron Fedusewicz.

nych liter alfabetu ukraińskiego *Y, P, Ck* lub *Г. Сk.*, dopełnione lilijką obwieszoną srebrnym sznurem¹⁶.

Ponieważ głównym założeniem płastowej organizacji była dyscyplina i posłuszeństwo, wprowadzono system szarż, aby, jak to stwierdzano, wiedzieć 1) z kim ma się do czynienia, 2) kto ma prawo rozkazywać i kogo należy słuchać oraz 3) kto ma wielkie zasługi w ruchu.

W hurtku, prowidnik miał naszyty na lewej piersi srebrny pasek. W czocie, czotar i członkowie czotowej komendy dwa srebrne paski. W sotni, złotym paskiem był oznaczony sotnik i członkowie komendy. Z kolei w pułku, dwa złote paski na lewej piersi oznaczały członków pułkowej komendy, a dowodzący pułkiem – ataman koszowy, dodatkowo oznaczany był złotą gwiazdką nad paskami. Członkowie Naczelnej Komendy Płasta, byli oznaczeni złotą, metalową organizacyjną lilijką, a Naczelny Płastun – trzema złotymi paskami i lilijką, taka samą jak członkowie komendy, umieszczoną nad paskami¹⁷.

¹⁶ О. Тисовський, *Життя...*, s. 25. Więcej na temat współczesnej symboliki Віталій Епельбаум, *Посібник для виховника. Крок за кроком*, 2010, <https://issuu.com/plastovabanka/docs/stepbystep/6>

¹⁷ О. Тисовський, *Життя...*, s. 26.

Ogromną wagę przywiązywano do wyboru patronów poszczególnych hurtków. Powinna to być ważna postać z historii kozackiej Ukrainy. Ale jeszcze bardziej istotnym był wybór symboliki hurtka. Należało wybrać zwierzę występujące na terenie Ukrainy i umieścić je na proporcu, razem z początkową literą nazwiska patrona. Odgłos jaki wydaje wybrane zwierzę, był dźwiękowym symbolem hurtka. Niemniej ważnym był kolor dla oznaczenia hurtka. Tysowski doradzał również wybór tańca charakterystycznego dla danego hurtka, podkreślając, że musi to być taniec kozacki¹⁸.

Wszystko to miało integrować członków hurtka i stwarzać poczucie przynależności do wyjątkowej organizacji. Mimo, w sumie, niewielkiej liczebności organizacji udało się wychować w Płacie ludzi, którzy odegrali ważną rolę w historii Ukrainy.

W stronę terroryzmu

Zakończenie działań militarnych na terenach określanych mianem Galicji lub Małopolski Wschodniej wydawało się nieść upragniony spokój dla wszystkich mieszkańców tych ziem. Polityczne gwarancje dla mniejszości, jakie zostały narzucone Polsce w tzw. Małym traktacie wersalskim, również mogły stworzyć warunki dla współistnienia Polaków, Rusinów i Żydów. Warunkiem było wzajemne zrozumienie i ustępstwa. Na takie rozwiązanie nie godziła się duża grupa ukraińskich działaczy, którzy dodatkowo rościli sobie prawo do reprezentowania wszystkich Rusinów. Podejmowali oni liczne działania mające na celu doprowadzenie do ukraińskiej dominacji na tych terenach. Ważną rolę w planowaniu tych działań miała odegrać młodzieżowa organizacja Płast. Nieuchronnie musiało też dojść do konfrontacji z polskimi władzami. Dla ukraińskich liderów była to walka o przetrwanie. Jak pokazywały przykłady z terenów, które znalazły się pod bolszewickim panowaniem, tylko w kraju w miarę demokratycznym, jakim była Polska, mogli realizować swoje plany. I realizowali je bezwzględnie, nie cofając się przed aktami terroru. A taka organizacja jak Płast, o strukturze niemal wojskowej, twardych metodach wychowawczych, zakładających przede wszystkim ślepe posłuszeństwo, nadawała się idealnie.

¹⁸ *Tamże*, s. 118–119.

Wycinek prasowy z 1930 r., informujący o rozwiązaniu Płasta.
Zbiory: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, sygn. 1765

Trudno się więc dziwić, że gwałtowny rozwój organizacji, otwarcie wrogiej państwu polskiemu, musiał zaniepokoić władze. Konieczność zapewnienia dużych swobód dla mniejszości, w tym ukraińskiej, powodowała, że polskie czynniki polityczne, choć niechętnie zgadzały się na działalność takich organizacji jak np. Płast. Starano się tylko dopilnować, aby w tym przypadku była ona *stricte* skautowa.

Początkowo, działania Płasta wydawały się takimi być. Organizowano zajęcia samokształceniowe dla ukraińskiej młodzieży typowe dla organizacji skautowych, jak np. Gra Kima, terenoznawstwo, wędrownie obozy itp. Aby wspomóc działalność Płasta, grekokatolicki arcybiskup metropolita lwowski Andrzej Szeptycki, podarował organizacji ziemię o powierzchni ponad 50 ha, obejmującą górę Sokół, gdzie powstał duży ośrodek szkoleniowy Płasta. Niestety, w ruchu zaczęli pojawiać się coraz bardziej nacjonalistycznie nastawieni młodzi ludzie. Cechowała ich też wrogość do państwa polskiego.

Do takich młodych płastunów-nacjonalistów należeli m.in. Stepan Bandera i Roman Szuchewycz. Zwłaszcza ten drugi włączył się aktywnie w prace Płasta, propagując ideę kultywowania pamięci poległych żołnierzy z ukraińskich formacji. Był jednym z inicjatorów upamiętnienia, siłami stryjskiego i lwowskiego Płasta, faktu obrony góry Makówki przez Ukraińskich Strzelców Siczowych¹⁹.

Coraz bardziej szowinistyczne nastawienie władz Płasta powodowało, że zajęcia były ukierunkowane na wzmacnianie poczucia odrębności narodowej. W materiałach szkoleniowych zalecano używanie języka ukraińskiego, śpiewanie pieśni,

¹⁹ Makiwka (pl. Makówka, nm. Makowka, Makiwka) – góra (958 m n.p.m.) na Ukrainie, w Karpatach Wschodnich. Miejsce zwycięstwa Ukraińskich Strzelców Siczowych (siedem setni 1 i 2 kurenia 55 austro-węgierskiej dywizji piechoty) nad przeważającymi siłami rosyjskimi. Bitwa ta odbyła się w dniach 29 kwietnia–4 maja 1915. Zwycięstwo to miało duże znaczenie propagandowe, jako pierwsze zwycięstwo ukraińskiej formacji wojskowej, odtworzonej po latach „niewoli”.

Marsz ukraińskich płastów w Przemyślu 29 kwietnia 2007 r., upamiętniający 60 rocznicę przeprowadzenia akcji „Wisła”. Źródło: Wikipedia.

wyłącznie ukraińskich, a nawet ćwiczenie ukraińskich, co podkreślano, tańców ludowych.

Wykorzystując międzynarodową sytuację, polskie władze zdecydowały się na zaostrzenie kursu wobec Ukraińców. Jednym z posunięć był zakaz działalności Płasta na terenie szkół. Nie było to najszcześniejsze posunięcie. Wprawdzie utrudniło rozwój organizacyjny Płasta, ale jednocześnie spowodowało utratę kontroli nad jego działalnością. Wydaje się, że polskie władze przeoczyły moment wchodzenia płastunów w kontakty z OUN. Znakomita organizacja, wojskowa dyscyplina, posłuszeństwo oraz sprawność działania spowodowały, że płastuni coraz częściej stawali się obiektem zainteresowania ze strony polskiej policji. Wprawdzie nie jako działacze organizacji skautowej, ale jako potencjalne zagrożenie. Bowiern umiejętności płastunów, okazywały się szczególnie przydatne w działaniach podejmowanych przez OUN, mających na celu destabilizację sytuacji w tym regionie i podsyćanie wzajemnej niechęci między społecznościami polską i ukraińską.

Do nasilenia akcji terrorystyczno-dywersyjnych w Małopolsce Wschodniej dokonywanych przez OUW wraz z OUN, doszło w okresie od lipca do listopada 1930 roku, ze szczególnym nasileniem w miesiącach letnich. Cała akcja polegała głównie na podpaleniach mienia polskich właścicieli ziemskich, osadników oraz Ukraińców lojalnych wobec państwa polskiego. W wyniku policyjnych dochodzeń zatrzymano 1739 osób, z czego wypuszczono 569, a 1143 przekazano do dyspozycji sądów. Jak się okazało wśród zatrzymanych było wielu działaczy Płasta, co stało się podstawą do delegacji organizacji.

26 września 1930 roku doręczono Ukraińskiemu Towarzystwu Ochrony Dzieci i Opieki nad Młodzieżą oraz wszystkim ukraińskim szkołom, pismo z informacją o rozwiązaniu wszystkich struktur Płasta oraz zakazie przynależności dzieci i młodzieży do tej organizacji²⁰. Wobec sprzeciwu ukraińskich działa-

²⁰ Wcześniej, w 1928 r., zakazano działalności Płasta na Wołyniu.

czy doszło wkrótce do licznych aresztowań. Wśród zatrzymanych był m.in. jeden z twórców organizacji Iwan Czmoła. Zatrzymani trafiali najczęściej do miejsca odosobnienia w Berezie Kartuskiej²¹. Stało się to podstawą do międzynarodowych protestów, w których Ukraińcy oskarżali Polaków o zamykanie działaczy m.in. Płasta w obozie, łamanie porozumień traktatu wersalskiego, a wobec tego żądali podjęcia zewnętrznej interwencji przeciwko Polsce. Jednak narastający kryzys gospodarczy na świecie spowodował, że ukraińskie protesty pozostały bez odzewu.

Działacze Płasta, którzy znaleźli schronienie w czeskiej Pradze, usiłowali prowadzić działania przeciwko Polsce. Zacieśniała się również współpraca z OUW i OUN, a w konsekwencji zbliżenie w latach trzydziestych XX wieku z hitlerowskimi Niemcami. Ten mariaż stał się powodem sytuacji, w której niektórzy działacze Płasta stali się współpracownikami nazistów i wzięli udział w działaniach wojennych jako sojusznicy Hitlera.

* * *

Ocena działalności Płasta w dwudziestoleciu międzywojennym jest niezwykle trudna i przekracza ramy publicystycznego tekstu. Z jednej strony, trudno nie zauważyć pozytywnej roli, jaką Płast odegrał w kształtowaniu ukraińskich elit. Jednak zaangażowanie wielu płastunów w działalność terrorystyczną, wymierzoną głównie w państwo polskie, skłania do refleksji nad przyjętymi metodami wychowawczymi i ich skutecznością²². Brak sukcesów na terenach zajętych przez bolszewików pokazuje, że organizacja nie była wcale tak sprawna, jak chcą tego apologety historii Płasta. Zdecydowana akcja polskich władz w 1930 roku również pokazała jego słabość organizacyjną.

Z kolei refleksji wymaga, tak często podkreślany, patriotyzm płastunów. Zwłaszcza w kontekście aktów przemocy wymierzonych w tych Ukraińców, którzy chcieli koegzystencji z Polakami, każe raczej mówić o nacjonalizmie, i to momentami skrajnym, płastunów. Właśnie ten kierunek myślenia o „wol-

nej, niepodległej Ukrainie” zaprowadził członków organizacji Płast, najpierw do podziemia, a potem w szeregi OUW, a w konsekwencji UPA. A zwłaszcza ten ostatni skrót, kojarzy się Polakom jednoznacznie negatywnie. I nie chodzi tu wyłącznie o spór polsko-ukraiński. W tle mamy zbrodnie popełniane przez nacjonalistów ukraińskich, nie tylko na Polakach, ale też i na innych mniejszościach zamieszkujących tereny uznane przez nich za ziemie ukraińskie. Abstrahując od politycznej oceny tych czynów, nie można, od strony moralnej, znaleźć dla nich żadnego usprawiedliwienia. Niestety, na nieszczęście dla skautowej organizacji Płast, dwaj główni sprawcy tych wydarzeń, ideowy – Stepan Bandera i wykonawczy – Roman Szuchewycz, byli wychowankami właśnie tej organizacji. I, niestety, nie tylko oni.

* * *

Współcześnie organizacja ma charakter typowo skautowy. Płast, obok Ukrainy i Polski, istnieje także m.in. w USA, Argentynie, Australii, Kanadzie, Niemczech, USA i Wielkiej Brytanii. Na terenie naszego kraju, organizacja Płast działa przy Związku Ukraińców w Polsce. Skupia młodzież pochodzenia ukraińskiego. Jak informuje oficjalna strona „polskiego” Płasta, jego działalność to: *przygoda, przyjaźń, podróże i samokształcenie*. Organizowane są obozy, głównie na terenie Podkarpacia, gdzie – jak napisano na stronie internetowej – *w dwudziestym wieku mieszkali Ukraińcy*²³.

Właśnie historyczne, dwudziestowieczne zaszłości między narodami polskim i ukraińskim, wydają się być, na dzień dzisiejszy, barierą trudną do pokonania²⁴. Jednak na fali wydarzeń z przełomu 2013/2014 roku, zwanych potocznie Euromajdanem, wzrosły w Polsce sympatie wobec narodu ukraińskiego. Zaowocowało m.in. wspólnymi akcjami ZHP i Płasta. Być może to właśnie młodym ludziom, hołdującym szczytnym ideałom Skautingu, uda się zbudować most porozumienia ponad historycznymi podziałami. Ale do tego potrzebna jest dobra wola obu stron. ■

L. Gorycki

²¹ Obóz utworzony został 12 lipca 1934 r. na mocy rozporządzenia z mocą ustawy prezydenta Ignacego Mościckiego z dnia 17 czerwca 1934 r. w sprawie osób zagrażających bezpieczeństwu, spokojowi i porządkowi publicznemu. Do obozu kierowały władze administracji ogólnej, ale postanowienie wydawał sędzia śledczy, wyznaczony przez kolegium administracyjne sądu okręgowego.

²² Metody wychowawcze stosowane w Płacie opisane zostały w książce: Олександр Тисовський, Життя в Пласті, Львів 1921.

²³ http://plast.domiwka.info/?page_id=120, dostęp 11.02.2018 r.

²⁴ Planowana na marzec tego roku (2018) gra terenowa, poświęcona pamięci Romana Szuchewyca, jest przykładem, jak trudno będzie znaleźć wspólny język między organizacjami skautowymi z Polski i Ukrainy. <http://www.plast.org.ua/shhorichna-terenova-gra-molod-pamyataye-shuhevycha-2018-vidbudetsya-3-bereznya-u-lvovi/>, dostęp 11.02.2018 r.

Marek Popiel

O DZIELE HARCERSKIM HM. JANUSZA KRĘŻELA

Janusz Krężel urodził się 9 lipca 1936 roku w Zachwiejowie. Matką była Anna z d. Górską, ojcem był Michał Krężel, który zmarł 13 maja 1943 roku, w Krakowie. Janusz miał siostrę Genowefę oraz przyrodnich braci. Naukę rozpoczął w 1944 roku w Zarówniu, następnie uczył się w Padwi Narodowej i w Szkole Ogólnokształcącej w Mielcu. W 1955 roku podjął pracę jako pracownik fizyczny w Miejskim Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej w Miel-

Zbiórka 20 DH im. J. Korczaka w Smoczce.
Pierwszy z lewej J. Krężel. Zbiory: M. Popiel,
redakcja „Skauta”, Tarnów.

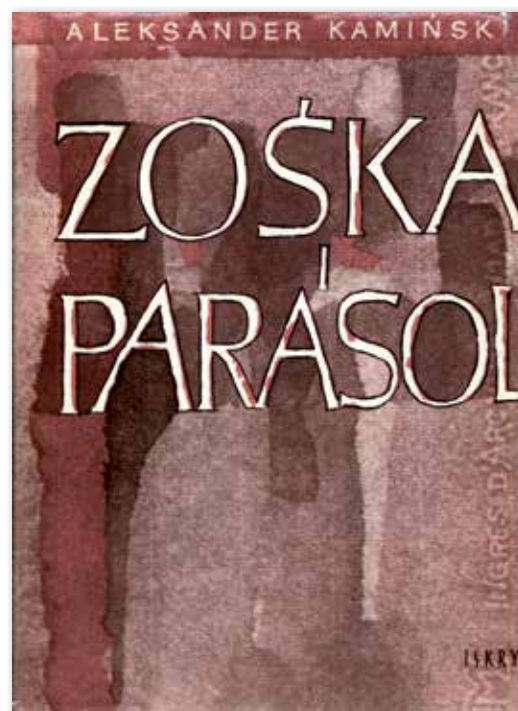
Janusz Krężel (1936–2017)

cu. Pracował tam przez trzy lata, równocześnie ucząc się w trybie zaocznym w Korespondencyjnym Liceum Ogólnokształcącym w Rzeszowie. Pracował też jako starszy kontysta w Powszechnej Kasie Oszczędności w Mielcu. Od 1 września 1959 roku został kontraktowym nauczycielem-wychowawcą w Państwowym Zakładzie Wychowawczym w Smoczce (obecnie w granicach Mielca). W 1962 roku uzyskał dyplom wychowawcy placówek wychowawczo-opiekuńczych specjalnych, a w 1963 roku zakończył naukę w Liceum Pedagogicznym w Mielcu.

W latach 1963–1965 studiował oligofrenopedagogikę w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej w Warszawie pod kierunkiem prof. dr Marii Grzegorzewskiej. Wtedy jego drogi zeszyły się z Aleksandrem Kamińskim. Niestety, egzamin zdawany przed wielkim autorytetem pedagogicznym zakończył się katastrofą. To spowodowało, że J. Krężel od 1965 roku ponownie zaczął pracować w PZW w Smoczce i kolejno w placówkach wychowawczo-opiekuńczych w Dobrej oraz w Nowym Sączu. W Mielcu podjął pracę w Zespole Szkół Technicznych Ministerstwa Przemysłu Maszynowego, a następnie w Szkole Podstawowej nr 7 w Dębicy. Kontynuował wówczas studia pedagogiczne na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego, które ukończył w 1972 roku. Od 1975 roku, do przejścia na emeryturę w 1986 roku, pracował

Druhowi
Januszowi Krężelowi
z powinszowaniem pomyślnego
ukończenia wyższych studiów
z pedagogiki – braterskie,
harcerskie pozdrowienia
A. Kamiński
Warszawa, 1. VIII. 1974.

Dedykacja A. Kamińskiego dla hm. J. Krężela.
Zbiory: M. Popiel, redakcja „Skauta”, Tarnów.

Książka A. Kamińskiego *Zoska i Parasol*, wydana
dzięki petycji J. Krężela. Zbiory: M. Popiel, redakcja
„Skauta”, Tarnów.

w Poradni Wychowawczo-Zawodowej w Dębicy jako pedagog.

Do Harcerstwa J. Krężel wstąpił w 1957 roku. Był drużynowym 20 DH im. J. Korczaka w Smoczce. Podczas studiów w Warszawie, prowadził drużynę harcerską przy parafii św. Jakuba na warszawskiej Ochocie. W czasie wakacji letnich w 1965 roku uczestniczył w obozie harcerskim w Suchej Dolinie k. Piwnicznej.

Kilka miesięcy po zakończeniu studiów ponownie spotkał się z A. Kamińskim. Ukazało się wówczas VIII wydanie krajowe *Kamieni na szaniec*. Na jednym z egzemplarzy otrzymał wtedy dedykację: *Januszowi Krężelowi wraz z serdecznymi pozdrowieniami. A. Kamiński. Warszawa, 28 X 1972 r.* Kolejne spotkanie, odbyte w rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego, bardziej zażyłe, na płaszczyźnie pogłębionego zainteresowania postaciami – bohaterami *Kamieni na szaniec*, zaowocowało dedykacją na I wydaniu (1934) książki A. Kamińskiego, *Andrzej Małkowski: Druhowi Januszowi Krężelowi z powinszowaniem pomyślnego ukończenia wyższych studiów z pedagogiki – braterskie, harcerskie pozdrowienia. A. Kamiński. Warszawa, 1 VIII 1974 r.*

Spotkanie i rozmowa z A. Kamińskim w 1972 roku spowodowało wiele późniejszych prac, upamiętniających harcerzy i harcerki z Szarych Szeregów. Pierwszym działaniem było wniesienie petycji do Wydawnictwa Śląsk w Katowicach w sprawie IX wydania *Kamieni na szaniec* oraz do Wydawnictwa „Iskry” w Warszawie w sprawie wznowienia także książki A. Kamińskiego *Zoska i Parasol*. Zredagowane przez hm. J. Krężela petycje wyruszyły z Mielca 26 kwietnia 1976 roku do wyznaczonych drużyn i szczeptów im. Szarych Szeregów. Drogę jaką przebyły odzwierciedlał na mapie symboliczny znak Polski Walczącej. Podpisane, powróciły po roku do inicjatora, który następnie przekazał je do wydawnictw, co zaowocowało wydaniem obu książek w 1979 roku. Inicjatywie tej była bardzo przychylna Zdzisława Bytnar, matka „Rudego”. W tym roku ukazało się pierwsze opracowanie J. Krężela i Władysławy Gazdy pt. *Wzrastanie Ojczyznę*, wydane nakładem krakowskiego szczeptu „Dąbie” im. hm. Jana Bytnara „Rudego”.

Poznanie środowisk szaroszeregowych w wielu miejscowościach Polski, m.in. z Tarnowa, zaowocowało założeniem w 1984 roku, przy Chorągwi

Zdzisława J. Bytnar i J. Krężel w Mielcu w 1979 r.
Fot. Krzysztof Szczurek. Zbiory: M. Popiel,
redakcja „Skauta”, Tarnów.

Afisz pierwszej wystawy realizowanej w ramach
Klubu Przyjaciół Książki Harcerskiej

ZHP im. gen. J. Bema w Tarnowie, Klubu Przyjaciół Książki Harcerskiej (Rozkaz L. 3/84 z dnia 25 maja 1984 r.). Było to niespotykane gdzie indziej przedsięwzięcie. Działalności Klubu realizowana były poprzez służby: – książce harcerskiej, – redakcyjno-wydawniczą oraz – historyczno-biograficzną. Do 1990 roku zorganizowano kilka wystaw o tematyce poświęconej głównie książkom i czasopismom harcerskim: J. Krężel, *Historia Książki Harcerskiej 1911–1983*, Tarnów 1984; M. Popiel, *Prasa harcerska 1911–1986*, Tarnów 1986 (opis: „Skaut”, Tarnów, wrzesień 2016, nr 4 [43]); Janusz Grdeń, *Wystawa książek i czasopism harcerskich*, Rzeszów 1989; Janusz Szwed, *Kamienie na szaniec i ich bohaterowie*, Tarnobrzeg 1989; *50-cio lecie powstania organizacji Odwet – Jędrusie*, Tarnobrzeg 1989; Odbyło się w Tarnowie szereg spotkań członków, wręczono „Medale Serca” matkom Polskich Harcerzy oraz osobom zaangażowanym w upamiętnienie Szarych Szeregów. Byli to: Pani Z. Bytnar, Emilia Magura, Zofia Rodowicz, Janina Kamińska, Tadeusz Pudełko, Olgierd Fietkiewicz. Przez długie lata przyjaźnił się z tymi osobami.

Równoległe do tych poczynań gromadził materiały i opisywał historię Szarych Szeregów na terenie Rzeszowszczyzny. Wydanie każdej kolejnej publikacji powodowało napływ nowych dokumentów i relacji, a Archiwum Harcerskie J. Krężela powiększało się z każdym dniem. Było prowadzone bardzo dokładnie, mimo, że podstawowym narzędziem pisarskim była maszyna do pisania. Nie zdecydował się na zakup komputera i naukę obsługi edytora tekstu, choć zdawał sobie sprawę jak ważne jest to współczesne narzędzie pracy. Materiały te były sukcesywnie przekazywane do archiwów i bibliotek, m.in. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu oraz Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Rzeszowie.

Dorobek J. Krężela jest ogromny (najważniejsze opracowania zostały wymienione w ramce), do czego dochodzą artykuły w pracach zbiorowych oraz wielka ilość artykułów prasowych w „Roczniku Mieleckim”, „Motywach” i wielu innych pismach wydawanych m.in. na Rzeszowszczyźnie. Konieczne jest w przyszłości dokonanie pełnego zestawienia jego spuścizny.

Szczególnym opracowaniem, pierwszym i samodzielny, jest broszura wydana nakładem Harcer-

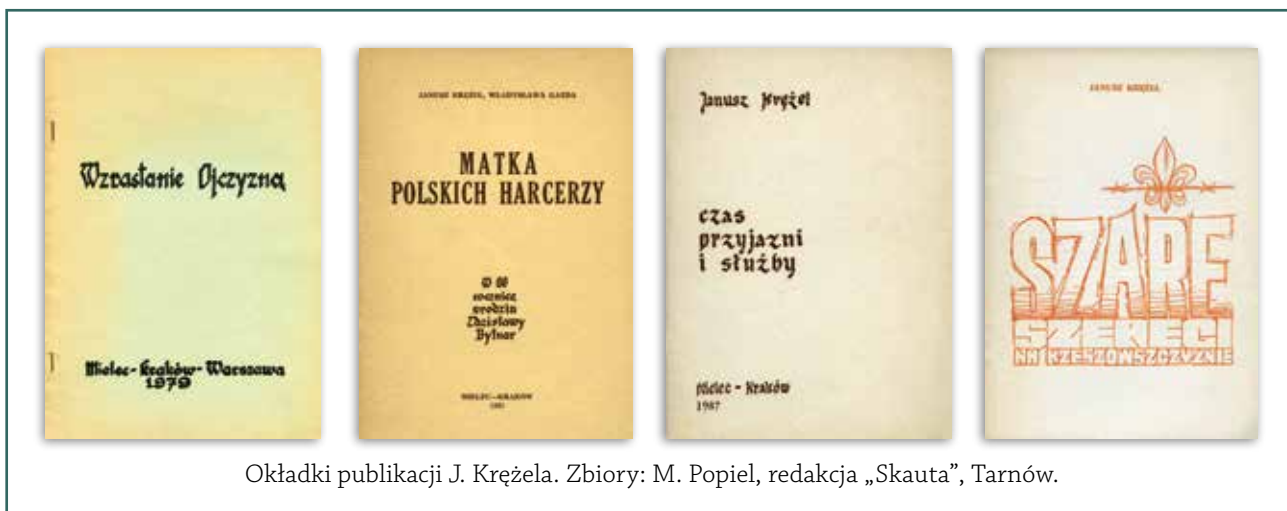
Ex Libris J. Krężela. Zbiory: M. Popiel, redakcja „Skauta”, Tarnów.

skiej Oficyny Wydawniczej w 1987 roku, pt. *Czas Przyjaźni i Służby*. To swoiste epicedium, ukazuje postaci bohaterów *Kamieni na szaniec*, od zawiązania się pomiędzy nimi Przyjaźni, do oddania życia w Służbie.

Na tle innych publikacji J. Krężela, szczególnie wyróżnia się książka *Dzieje skautingu – harcerstwa w Mielcu 1911–1939*. Można określić ją jako dzieło życia, bowiem gromadzenie materiałów źródłowych trwało równie długo, jak zaznaczony w tytule okres rozwoju Skautingu i Harcerstwa w Mielcu. Została sfinansowana przez Samorządowe Centrum Kultury w Mielcu i wydana w 2006 roku. Książka liczy 604 stron formatu A4, została bogato zilustrowana fotografiami, zawiera obszerny aparat naukowy w formie przypisów, indeksu nazwisk, miejscowości, aneksów, bibliografii oraz biogramów. Autor dotarł do unikatowych dokumentów i relacji. W oparciu o nie, zrekonstruował najważniejsze okresy działalności Skautingu męskiego i żeńskiego w Mielcu, później Harcerstwa. Opisał powstanie i działalność I Mieleckiej Drużyny Skautowej im. T. Kościuszki, zamieścił listę jej pierwszych członków. Ukazał rozwój innych drużyn, hufca. Przedstawił uroczystość nadania i poświęcenia sztandaru harcerskiego, działalność turystyczną, obozową, wycieczkową oraz uczestnictwo w Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze w 1931 roku. Skupił się też na prasie wydawanej przez młodzież mielecką, ukazał też działalność Koła Przy-

Piśmiennictwo

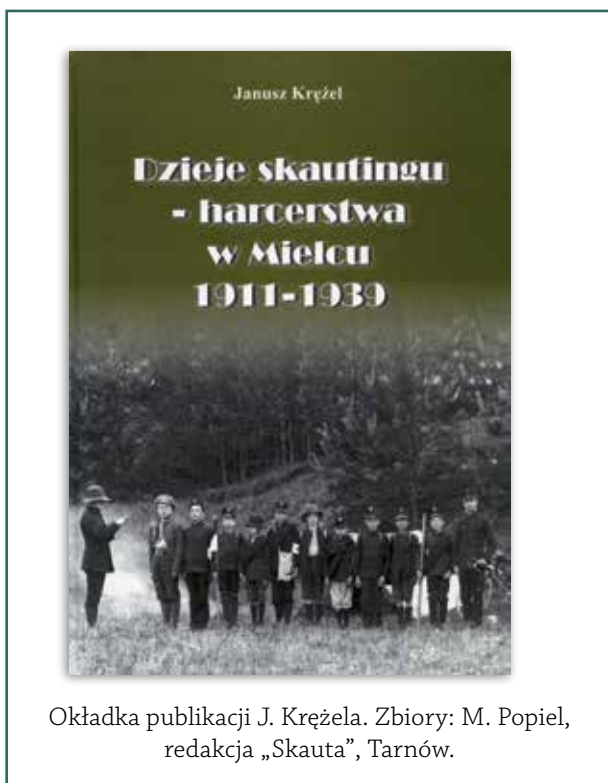
1. J. Krężel, W. Gazda, *Wzrastanie Ojczyznę*, Mielec – Kraków – Warszawa 1979.
2. J. Krężel, W. Gazda, *Matka polskich harcerzy*, Kraków, 1981.
3. J. Krężel, *Czas Przyjaźni i Służby*, Mielec – Kraków 1987.
4. J. Krężel, *Szare Szeregi na Rzeszowszczyźnie*, Mielec – Rzeszów – Kraków, 1987.
5. J. Krężel, *Na Rzeszowszczyźnie*, [w:] J. Jabrzeński [red.], *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*. Tom I, *Materiały – relacje*, Warszawa 1988, s. 185–196.
6. J. Krężel, *Władysław Jasiński „Jędrus”*, Mielec – Tarnobrzeg, 1989.
7. J. Krężel, *Konspiracja harcerzy i harcerek na terenie Mielca 1939–1945*, Tarnów – Mielec, 1992.
8. J. Krężel, *Szlakiem harcerskiej młodości Kazimierza Aleksandra Sabbata*, [w:] „Bibliofil Harcerski. Zeszyt Klubu Przyjaciół Książki Harcerskiej”, Tarnów, listopad–grudzień 1992, nr 24, s. 8–42.
9. J. Krężel, *Obdarzała i zniewalała ludzi dobrocią*, Tarnów 1994 [dodatek do: „Bibliofil Harcerski, Tarnów 1994, nr 29–32.].
10. J. Krężel, *Szare Szeregi na terenie Dębicy*, Mielec – Dębica 1995.
11. [J. Krężel], *Józef Andrzej Szczepański „Ziutek”. Ja w Polskę, Mamo, tak wierzę i w świętość naszej sprawy*, Mielec – Tarnów, 1995.
12. J. Krężel, *Szare Szeregi na terenie południowo-wschodniej Polski*, tom 1. *Konspiracja harcerek 1939–1945*, Tarnów 1996.
13. J. Krężel, *Szare Szeregi na terenie południowo-wschodniej Polski*, tom 2. *Konspiracja harcerzy 1939–1945*, Tarnów 1996.
14. [J. Krężel], *Zdzisława Bytnar. Pamiętnik Matki* [tyt. z okładki]. *Materiały do biogramu harcmistrza Jana Bytnara*, Mielec – Warszawa, 1997, wyd. II, ISBN: 83-86744-71-5.
15. [J. Krężel], *Józef Andrzej Szczepański „Ziutek”. Ja w Polskę, Mamo, tak strasznie wierzę. I w świętość naszej sprawy*, Warszawa – Tarnów, 1997, wyd. II, ISBN: 83-86744-61-8.
16. J. Krężel, *Szare Szeregi na terenie południowo-wschodniej Polski*, tom 3. *Konspiracja harcerzy 1939–1945*, Kraków 1998.
17. J. Krężel, *Śladem dzieciństwa i młodości Władysława Jasińskiego „Jędrusia”*, Tuchów 2001.
18. J. Krężel, *Charisteria albo dar serca. Poetyckie strofy dedykowane hm. Januszowi Krężelowi*, Kraków 2001.
19. J. Krężel, *Dzieje skautingu – harcerstwa w Mielcu 1911–1939*, Mielec 2006.
20. J. Krężel, *Szare Szeregi na terenie Dębicy*, Dębica 2009, wyd. 2 rozszerzone.

Okładki publikacji J. Krężela. Zbiory: M. Popiel, redakcja „Skauta”, Tarnów.

jaciół Harcerstwa. Tytułowe *Dzieje...*, mieszczą się w pierwszej części książki, którą zakończył opracowanym kalendarium ważniejszych wydarzeń oraz listą harcerek i harcerzy spoczywających na Cmentarzu Parafialnym w Mielcu. Druga część książki, to: *Wybór najważniejszych wydarzeń w organizacji ZHP w Mielcu 1943–2001*. Autor przedstawił tam historię produkcji konspiracyjnego krzyża harcerskiego w Mielcu i działalność organizacji „Watra” oraz swoją działalność instruktorską, aż do złożenia 30 września 1999 roku, w klasztorze na Jasnej Górze w Częstochowie, ręcznie przepisanej przez Krystynę Książnicą, książki A. Kamińskiego *Kamienie na szaniec*.

Dużym wyzwaniem było redagowanie i wydawanie czasopisma „Bibliofil Harcerski”, którego pomysłodawcą i redaktorem naczelnym był J. Krężel. Pierwszy numer ukazał się 1985 roku. Wydawcą była Komenda Chorągwi ZHP im. gen. J. Bema w Tarnowie, następnie Komenda Hufca ZHP im. gen. J. Bema w Tarnowie. Ostatni numer ukazał się w 2001 roku nakładem J. Krężela. Wydanych zostało 60 numerów w szesnastu zeszytach. Każdy zeszyt stanowił przykład rzetelnego, naukowego i drobiazgowego podejścia do poruszanych w artykułach zagadnień. Często miesiącami i latami poszukiwał listownie potwierdzeń dla swych tez. Potrafił zgromadzić szeroką rzeszę autorów, chcących publikować nieodpłatnie w „Bibliofilu Harcerskim”. Należeli do nich: Antoni Berowski, Waclaw Błazejewski, Zdzisława Bytnar, Eu-

Okładka publikacji J. Krężela. Zbiory: M. Popiel, redakcja „Skauta”, Tarnów.

Pierwszy numer „Bibliofila Harcerskiego”, 1985 r.

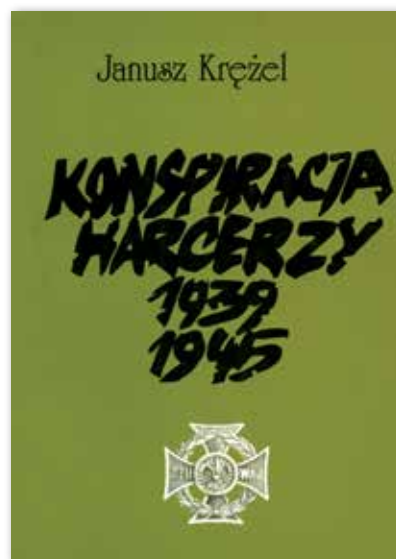
Pieczęć Archiwum Harcerskiego J. Krężela.

geniusz Dąbrowski, Andrzej Glass, Krystyna Heska-Kwaśniewicz, Roman Hussarski, Jerzy Jabrzemski, Małgorzata Jarosińska, Milan Klimánek, Janusz Koryl, Stanisław Krakowski, Bolesław Leonhard, Emilia Magura, Janusz Michułowicz, Bogusław Molenda, Zofia Nowakowska, Tadeusz Pudełko, Jan Rossman, Ewa Rzetelska-Feleszko, Hilary S. Saunders, Krzysztof Sikora, Kazimierz Szafata, Józef Umiński, Maria Wiśniewska, Janina Wójcicka, Maria Żychowska. Oprócz artykułów, w większości numerów zamieszczane były wiersze.

Działając na tak wielu polach, otrzymał w 1999 roku Nagrodę Jubileuszową z okazji obchodów sześćdziesiątej rocznicy powstania Szarych Szeregów, przyznaną przez hm. Stanisława Broniewskiego „Orszę”, przewodniczącego Rady Naczelnej Stowarzyszenia Szarych Szeregów i Kazimierza Szymańskiego, prezesa Stowarzyszenia Szarych Szeregów. W 2002 roku został członkiem Polskiego Oddziału PEN Clubu, został też członkiem zwyčajnym Zarządu Głównego, Oddział w Warszawie, Stowarzyszenia Szarych Szeregów. W sześćdziesiątą rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego, Zarząd Funduszu Kulturalno- Charytatywnego im. Adama Chmielewskiego – Brata Alberta w Mielcu, przyznał mu nagrodę „Albertusa” – *za heroiczny, historyczny, naukowy, literacki, modlitewny trud – dzieło życia w służbie Bogu, Polsce i Bliźnim.*

Ostatnia książka jaką przygotował, to *Kamienie na Jasnej Górze*. Nie doczekał jej wydania, pozostawił ją jednak jako swoisty testament swej działalności naukowej i społecznej, którą określał krótkim mottem: *Przyjaźń i Służba*. Odszedł na Wieczną Wartość 16 grudnia 2017 roku w Mielcu. Został pochowany w harcerskiej asyście na Cmentarzu Komunalnym w Mielcu, 20 grudnia 2017 r. ■

M. Popiel

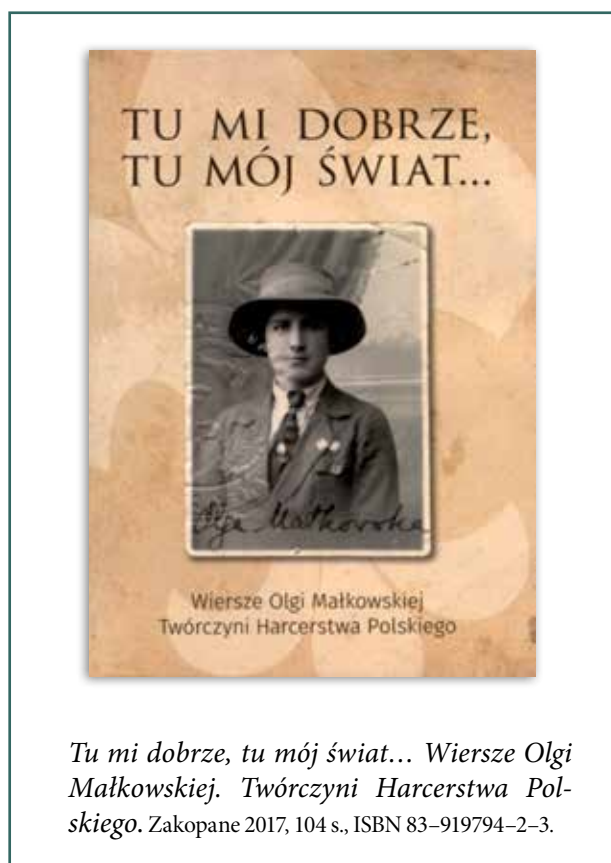

Okładki publikacji J. Krężela.
Zbiory: M. Popiel, redakcja „Skauta”, Tarnów.

O KSIĄŻKACH I PISMACH

Olga Małkowska, *Tu mi dobrze, tu mój świat...*

Nakładem Stowarzyszenia Muzeum Harcerskie im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem, ukazał się w 2017 roku tomik wierszy: *Tu mi dobrze, tu mój świat... Wiersze Olgi Małkowskiej. Twórczyni Harcerstwa Polskiego*. Tom został opracowany przez Joannę i Andrzeja Staszaków z Zakopanego. Nawiązuje wielkością, objętością i zawartością do I wydania z 1999 roku. Różni się jednak nieco układem wierszy. Nowe wydanie zawiera dodatkowo wiersz zatytułowany *Gwiazdkowy bije dzwon*. Powtórzone *Wstęp* Christyny Małkowskiej-Żaba oraz *Zakończenie* napisane przez Lesława Dalla w 1999 roku. Walorem dodatkowym i ważnym tomu są fotografie Druhny „Oleńki” z różnych okresów jej życia. Skład publikacji wykonany został z dużą starannością i estetyką.

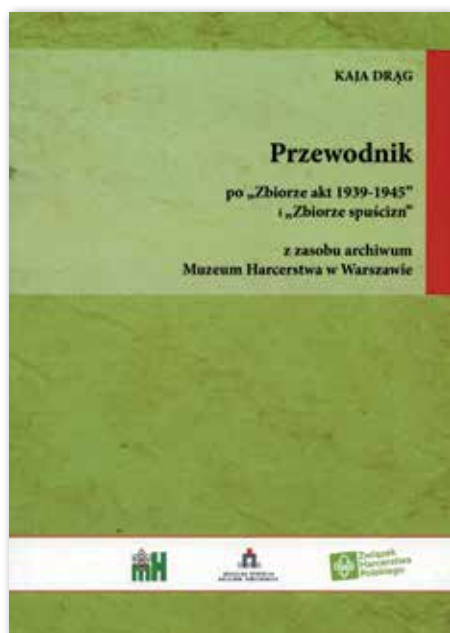
W tomie znalazły się również informacje o pierwszym wydaniu poezji O. Małkowskiej w opracowaniu Grażyny i Jacka Broniewskich, *...daj w niebo rwać się skrzydłami orlemi*, Łódź – Gdańsk 1988; wspomniany wcześniej tom z 1999 r. oraz Olga, Grażyna, Jacek, Broniewscy [oprac.] *Druhna Oleńka. Zapiski*, Warszawa 2000.

Dzięki współfinansowaniu publikacji przez Gminę Miasta Zakopanego, było możliwe wydanie 2000 egz. tego tomiku wierszy. Publikację można otrzymać bezpłatnie w Muzeum Harcerskim im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem lub poprzez kontakt: dall@onet.eu ■

Kaja Dąg, *Przewodnik...*

Pod koniec 2017 roku, ukazał się *Przewodnik po „Zbiorze akt 1939–1945” i „Zbiorze spuścizn” z zasobu archiwum Muzeum Harcerstwa w Warszawie*. Stanowi tom 2, wcześniejszego *Przewodnika...*, o którym informowaliśmy w numerze 3 [47] „Skauta” z 1 sierpnia 2017 roku. Zespół w osobach: Halina Jankowska, Julia Tazbir, Rafał Toczek oraz Katarzyna K. Traczyk, którym kierowała Druhna Kaja Dąg, zinwentaryzował dwa zbiory akt archiwum Muzeum Harcerstwa w Warszawie, zawierający 929 jednostek archiwalnych (ok. 26 m.b akt) i zewidencjonował w systemie muzealnym MONA. System ten umożliwia sprawne zarządzanie informacjami o każdym obiekcie archiwalnym i muzealnym oraz umożliwia tworzenie publikacji takich jak *Przewodnik*.

Przed rozpoczęciem poszukiwań interesujących zbiorów, wręcz nieodzownym jest zapoznanie się ze *Wstępem* (częściowo powielonym z t. 1) do *Przewodnika*. Autorka zawarła tu informacje o początkach idei gromadzenia pamiątek życia harcerskiego w 1916 roku i projektu powołania wówczas muzeum harcerskiego. Przywołuje też działania Adama Ciołkosza, który w październiku 1919 roku zorganizował wystawę dorobku pracy harcerskiej w Tarnowie. Działalność wystawiennicza była jednak prowadzona już kilka lat wcześniej we Lwowie, za sprawą Michała Affanasowicza, który późną jesienią 1913 roku zorganizował wystawę osiągnięć VI Lwowskiej Drużyny Skautowej. Jednym z elementów wystawy była

Kaja Drąg, *Przewodnik* po „Zbiorze akt 1939–1945” i „Zbiorze spuścizn” z zasobu archiwum Muzeum Harcerstwa w Warszawie, Warszawa 2017, 200 s., ISBN 978–83–932229–9–5, ISBN 978–83–934072–4–6.
<http://muzeumharcerstwa.pl>

duża mapa, na której zaznaczono ośrodki działań: *Harcerstwa polskiego w zaborze austriackim*.

W kolejnej części *Wstępu* został opisany *Twórca zbioru*. Tu przedstawiono chronologię badań przeszłości harcerstwa przez wiele różnych ciał: m.in. komisje historyczne z różnych lat, Biuro Historyczne, Centralne Archiwum Harcerskie, zespoły historyczne, aż do powołania Muzeum Harcerstwa. *Zbiór i jego pomoce ewidencyjno-informacyjne* – tu wyjaśniono m.in. pochodzenie zbiorów oraz opisano ogólnie zakres zbiorów. Rozdział *Zasady opracowania* objaśnia zależności pomiędzy częściami wyodrębnionych zbiorów i ich strukturę. Można przekonać się z jak trudnymi zagadnieniami mamy do czynienia i zarazem jak wielkim ułatwieniem dla badaczy jest opisywany *Przewodnik*. To pokazuje również, jak trudną materią jest nie tylko gromadzenie zbiorów ale przede wszystkim ich zachowanie i udostępnianie.

Równoległe z wersją papierową, wydrukowaną w nakładzie 100 egzemplarzy, przygotowano także wersję komputerową *Przewodnika*, w formacie pdf, co czyni wyszukiwanie informacji bardziej efektywnym.

Przygotowanie *Przewodnika* nie byłoby możliwe bez wsparcia Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. ■

„SANOCKI SKAUT”

Strona tytułowa pisma „Sanocki Skaut”.

Redakcja tarnowskiego „Skauta” wzbogaciła się o dwa numery pisma „Sanocki Skaut”: nr 35 za 2014 r. (20 s.) i nr 36 za 2015 r. (24 s.). Są to papierowe wersje pisma obecnie redagowanego przez phm. Alicję Wosik, które na co dzień jest aktualizowane na stronie: <https://www.facebook.com/sanockiskaut/>.

W ubiegłym roku pismo obchodziło trzydzieste urodziny. Początkowo, od 1987 roku ukazywało się pod tytułem „Sanocki Harcerz. Kwartalnik Komendy Hufca ZHP w Sanoku”, rok później zmieniono podtytuł na „Harcerski Kwartalnik Młodzieży”. Od 2001 roku pismo funkcjonuje jako „Sanocki Skaut”.

Pismo, jako rocznik w papierowej wersji, jest świetną kroniką hufca. Świetnie ukazuje dorobek pracy Hufca ZHP Ziemi Sanockiej. im. ks. hm. Zdzisława Peszkowskiego. Stanowi przykład współpracy władz hufca z władzami samorządowymi, innymi organizacjami pozarządowymi oraz lokalną społecznością. ■

M. Popiel

UCHWAŁA SENATU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z DNIA 20 GRUDNIA 2017 R.

Senat Rzeczypospolitej Polskiej ustanawia rok 2018 Rokiem Harcerstwa¹.

W roku 2018 będziemy obchodzili 100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości. Lata 1918–1922, w których dokonał się proces odrodzenia i zjednoczenia Rzeczypospolitej, były czasem niezwykłego, spontanicznego zrywu, walki i pracy we wszystkich wymiarach życia państwowego, narodowego i społecznego.

Na całym obszarze państwa, we wszystkich działaniach wzięło czynny udział harcerstwo polskie, tworzone od 1910 roku na wzór skautingu Roberta Baden-Powella, którego zasady wychowawcze zostały silnie nasycone rodzimymi pierwiastkami patriotyzmu, wychowania moralnego i kształtowania tężyzny fizycznej młodzieży. Dnia 22 maja 1911 roku Andrzej Małkowski wydał we Lwowie pierwszy rozkaz powołujący komendę i pierwsze drużyny skautowe. Od tego czasu możemy mówić, że harcerstwo to „skauting plus niepodległość”.

Do tradycji tej oraz powołanego w dniach 1–2 listopada 1918 roku z organizacji skautowych i harcerskich z trzech zaborów Związku Harcerstwa Polskiego nawiązują obecnie wszystkie działające w Polsce i na obczyźnie organizacje harcerskie, ze Związkiem Harcerstwa Polskiego poza granicami kraju, który w okresie powojennego zniewolenia komunistycznego przechował depozyt niepodległości – ciągłości organizacyjnej, prawnej, ideowej, programowej i metodycznej polskiego harcerstwa.

Senat Rzeczypospolitej Polskiej wyraża uznanie dla działalności polskiego harcerstwa. Przywołujemy dziś pamięć o wspaniałych obrońcach Lwowa – Orłętach i harcerskich szeregach walczących z nawałą bolszewicką w 1920 roku. Przywołujemy Szare Szeregi, Pogotowie Harcerek i Hufce Polskie – walczące z niemieckim okupantem. Przywołujemy walczących w konspiracji z władzą komuni-

styczną i sowieckim okupantem w latach 1944–1956 oraz w latach późniejszych: Harcerstwo Niepokorne, w tym Kręgi Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego, Ruch Harcerski i Ruch Harcerski Rzeczypospolitej.

Przywołujemy dziś pamięć o wielu pokoleniach harcerek i harcerzy, którzy wychowywali młodzież i budowali nowoczesne społeczeństwo, odbudowywali nasz kraj po obu wojnach światowych i nieśli pomoc potrzebującym. Służba harcerek i harcerzy w kraju i poza jego granicami na trwałe zapisała się w naszych dziejach i w naszych sercach.

Po stu latach, kolejne pokolenia polskiej młodzieży podejmują kontynuowanie dzieła założycieli harcerstwa, a także tych, którzy w 1918 roku nadawali tej działalności nowy impuls i wymiar. Dziś Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, Skauci Europy – Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”, Związek Harcerstwa Polskiego poza granicami kraju, organizacje harcerskie na Wschodzie i pozostałe organizacje harcerskie kontynuują to dzieło.

Dzieło to, tak ważne dla naszego społeczeństwa, zasługuje na uznanie i wsparcie. Mamy nadzieję, że przez długie, kolejne lata harcerstwo będzie wskazaniem dla młodych w podejmowaniu decyzji życia, wyzwaniem i polem Służby Bogu, Polsce i Bliźnim, dla dobra naszego Narodu i Państwa.

Ustanowienie przez Senat Rzeczypospolitej Polskiej roku 2018 Rokiem Harcerstwa jest podkreśleniem uznania zasług polskiego harcerstwa oraz przyszłej jego roli w wychowaniu młodego pokolenia.

Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”.

Marszałek Senatu: S. Karczewski

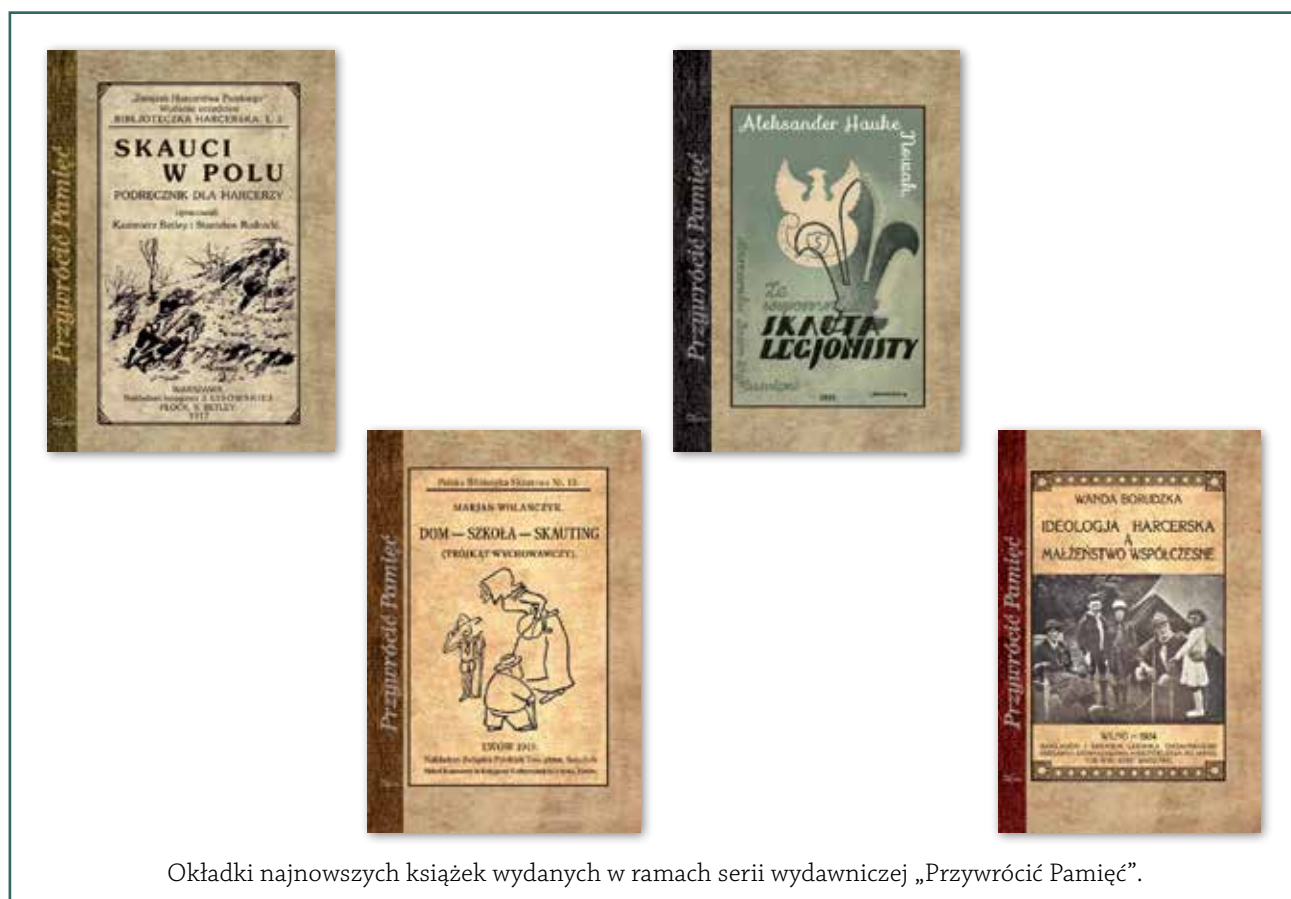
¹ „Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej”, Warszawa, 5 stycznia 2018, poz. 11, s. 1–2.

SERIA „PRZYWRÓCIĆ PAMIĘĆ” – ZESTAWIENIE WYDANYCH REPRINTÓW NA DZIEŃ 14.02.2018 R.

Ciąg dalszy zestawienia z numeru 4 [48] „Skauta”, z września 2017 r., s. 20.
<http://impulsoficyna.com.pl/katalog/kategoria,harcerstwo-przywrocic-pamiec,44>

Lp.	Autor	Tytuł	Nr katalogowy ISBN
138	Robert Baden-Powell	<i>Młodzi wywiadowcy. Boy scouts</i>	978-83-8095-381-9
139	Wanda Borudzka	<i>Ideologia harcerska a małżeństwo współczesne</i>	978-83-8095-241-6
140	Stanisław Seweryn	<i>Harcerstwo a wychowanie obywatelsko-państwowe</i>	978-83-8095-219-5
141	Marian Wolańczyk	<i>Dom - szkoła - skauting (Trójkąt wychowawczy)</i>	978-83-8095-239-3
142	Kazimierz Betley, Stanisław Rudnicki	<i>Skauci w polu. Podręcznik dla harcerzy</i>	978-83-8095-269-0
143	Henryk Pawłowski	<i>Nasze hasła i cele</i>	978-83-8095-432-8
144	Aleksander Hauke-Nowak	<i>Ze wspomnień skauta legionisty</i>	978-83-8095-255-3

Okładki najnowszych książek wydanych w ramach serii wydawniczej „Przywrócić Pamięć”.

SPIS ARTYKUŁÓW (WEDŁUG AUTORÓW). TARNOWSKI „SKAUT” – NR 1–50 W LATACH 2005–2018

Artykuły, recenzje

1. Baran Adam F., *Harcerstwo w Kazachstanie (1996–2006) 5 tysięcy kilometrów od Warszawy*, nr 3 [11] listopad 2007, s. 14–16.
2. Berowski Antoni, *ZHP w Niemczech – Hufiec Harcerski im. gen. W. Sikorskiego w Hohenfels (Lechów)*, nr 3 [29] lipiec 2012, s. 14–20.
3. Błoniarz Jarosław, *Pierwsza książka o Andrzeju Małkowskim – uzupełnienie*, nr 2 [41] 22 maja 2016, s. 13.
4. Bońkowski Jan, *Raport kapelana harcerstwa – o jego służbie na Białorusi w okresie 9 X 1989–31 X 2009r.*, nr 2–3 [25–26] październik 2011, s. 15–17.
5. Broniewska Grażyna, *Historia sztandaru XV Łódzkiej Drużyny Harcerzy im. Andrzeja Małkowskiego*, nr 5 [49] grudzień 2017, s. 8–13.
6. Broniewski Jacek, *Pożegnanie twórczyni harcerstwa polskiego – śp. Olgi Małkowskiej „Oleńki”, „Gaździny”*, nr 1 [40] 22 lutego 2016, s. 5–8.
7. Bukowski Jerzy, *Harcerski senator*, nr 4 [11] grudzień 2005, s. 14–15.
8. Bytnar Zdzisława, *Aresztowanie Jana i Stanisława Bytnarów 23 marca 1943 roku w Warszawie*, nr 1 [2] marzec 2014, s. 6–11.
9. Bytnar Zdzisława, *O obowiązkach w przyjaźni*, nr 2 [33], 4 czerwca 2014, s. 11–12.
10. Bytnar Zdzisława, *Tragedia Alka*, nr 2 [33], 4 czerwca 2014, s. 12–13.
11. Bytnar Zdzisława, *W oczach matki – wspomnienie z dzieciństwa syna Janka Bytnara*, nr1 [32] marzec 2014, s. 3–5.
12. Bytnar Zdzisława, *Wspólna mogiła*, nr 1 [32] marzec 2014, s. 11–13.
13. Bytnar Zdzisława, *Życiorys*, nr 2 [33], 4 czerwca 2014, s. 3–6.
14. Cisek Marek, *Franciszek Makary Pększyc-Grudziński (1891–1915)*, nr 1 [31] marzec 2013, s. 2–7.
15. Dall Lesław, *Fotografie skautowe jako wojenne dowody tożsamości*, nr 3 [23] październik 2010, s. 8–10.
16. Dall Lesław, *Gimnazjum Nr 1 w Zakopanem otrzymało imię Olgi i Andrzeja Małkowskich*, nr 3 [7] październik 2006, s. 8.
17. Dall Lesław, *Gen. bryg. Ferdynand Zarzycki (1888–1958) doktor filozofii, skaut, nauczyciel, minister i senator*, nr 4 [12] grudzień 2007, s. 2–6.
18. Dall Lesław, *Harcerski Słownik Biograficzny [recenzja]*, nr 5 [49] grudzień 2017, s. 18–19.
19. Dall Lesław, *Jan Kasprowicz „Rozkaz”*, nr 2 [46] kwiecień 2017, s. 8–10.
20. Dall Lesław, *Mieczysław Schreiber-Łuczyński, współautor książki „Harce młodzieży polskiej”*, nr 3 [47] 1 sierpnia 2017, s. 3–6.

21. Dall Lesław, „Reakcja”, *magazyn gliwickich harcerzy* [recenzja], nr 5 [44] 15 października 2016, s. 16.
22. Dall Lesław, *Sanitariuszka Lili – Antonina Mokłowska (1895–1978)*, nr 1 [40] 22 lutego 2016, s. 3–4.
23. Dall Lesław, *Skaut Tazio Kuhn i „Złe spojrzenie” Żeromskiego*, nr [36] 26 marca 2015, s. 12–13.
24. Dall Lesław, *Skautowe przyczynki biograficzne w słowniku „Oficerowie Legionów Polskich”*, nr 4 [30] październik 2012, s. 17–23.
25. Dall Lesław, *Sztandar Kompanii Skautowej 6 pułku piechoty Legionów Polskich*, nr 1 [50] luty 2018, s. 5–7.
26. Dall Lesław, *Wystawa „Harcerstwo w sztuce” – 2011 r.*, nr 1 [17] luty 2009, s. 23–24.
27. Dall Lesław, *Złot Birmingham w 1913 r. w prasie polskiej*, nr 4 [48] wrzesień 2017, s. 12–13.
28. Dąbrowski Szymon, *Wincenty Wierzejewski (1889–1972)*, nr 2 [18] maj 2009, s. 2–4.
29. Dębski Franciszek, *Sulimczyk. Miesięcznik Dawnych Instruktorów Harcerskich (Kraków)*, nr 2 [6] 23 kwietnia 2006, s. 14–15.
30. Głowiak Paweł, *Nowe reprints „Impulsu”*, nr 4 [39] grudzień 2015, s. 16.
31. Głowiak Paweł, *Seria „Przywrócić Pamięć” – zestawienie wydanych reprintów na dzień 25.04.2016 r.*, nr 2 [41] 22 maja 2016, s. 14–15.
32. Głowiak Paweł, *Seria „Przywrócić Pamięć” – zestawienie wydanych reprintów na dzień 1.09.2016 r.*, nr 4 [43] wrzesień 2016, s. 19.
33. Głowiak Paweł, *Seria „Przywrócić Pamięć” – zestawienie wydanych reprintów na dzień 31.03.2017 r.*, nr 2 [46] kwiecień 2017, s. 22.
34. Głowiak Paweł, *Seria „Przywrócić Pamięć” – zestawienie wydanych reprintów na dzień 25.09.2017 r.*, nr 4 [48] wrzesień 2017, s. 20.
35. Głowiak Paweł, *Seria „Przywrócić Pamięć” – zestawienie wydanych reprintów na dzień 14.02.2018 r.*, nr 1 [50] luty 2018, s. 29.
36. Gołąb Maria, *Moje wspomnienia z życia harcerskiego w Rzeszowie w latach 1919–1922*, nr 1 [24] styczeń 2011, s. 7–9.
37. Gorycki Leszek, *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej (część 1)*: nr 4 [43] wrzesień 2016. S. 7–12.
38. Gorycki Leszek, *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej – zapowiedź*, nr 5 [44] 15 października 2016, s. 13.
39. Gorycki Leszek, *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych II Rzeczypospolitej (część 2) – Haszomer Hacair*, nr 1 [45] luty 2015, s. 15–25.
40. Gorycki Leszek, *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej (część 3) – Skautowy Związek im. Kpt. Trumpeldora – Betar*, nr 2 [46] kwiecień 2017, s. 11–22.
41. Gorycki Leszek, *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej (część 4) – Drużyny Skautowe im. Berka Joselewicza*, nr 3 [47] 1 sierpnia 2017. s. 7–17.
42. Gorycki Leszek, *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej (część 5) – Ukraiński Płast*, nr 1 [50] luty 2018, s. 8–19.
43. Grześkowiak-Matejkowa Joanna Cecylia, *Prasa harcerska na obczyźnie. Na Przelaj, Lusaka, Północna Rodezja, Afryka 1946*, nr 2 [10] czerwiec 2007, s. 6–8.
44. Huk Tomasz, *Encyklopedia harcerstwa*, nr 3 [47] 1 sierpnia 2017, s. 18.
45. Iwaniuk Paweł, *Harcerstwo zakopiańskie w latach 1913–1945* [recenzja], nr 4 [35] listopad 2014, s. 16–19.
46. Jaroszyńska-Kirchmann Anna, *Harc mistrzyni Ewa Gierat o harcerstwie w Ameryce*, nr 3 [34] wrzesień 2014, s. 11–12.
47. Karpiński Marek, *Tarnowska wystawa prasy harcerskiej w 1986 r.*, nr 4 [43] wrzesień 2016, s. 13–17 .

48. Krężel Janusz, *Klub Przyjaciół Książki Harcerskiej przy Tarnowskiej Chorągwi ZHP im. gen. Józefa Bema w Tarnowie (1984–2001)*, nr 1 [13] marzec 2008, s. 13–18.
49. Krężel Janusz, *Wspomnienie. Józef Bielski [1925–2005]*, nr 3 [7] październik 2006, s. 9.
50. Krężel Janusz, *Małgorzata Jarosińska, Harcerstwo żeńskie i ruch zachowy w Rzeszowie (1912–1939)*, Rzeszów 2005 [recenzja], nr 3 [7] październik 2006, s.11–12.
51. Krężel Janusz, *W odwiedzinach u Druhny hm. RP Olgi Małkowskiej – Oleńki (opracowano na podstawie korespondencji nadesłanej przez hm. Józefa Kurowskiego z Mesznej)*, nr 2 [14] czerwiec 2008, s. 15–18.
52. Krężel Janusz, *Zamyślenia nad nowym wydaniem „Kamieni na szaniec”*, nr 1 [32] marzec 2014, s. 14–15.
53. Kukła Wiesław, *Archiwalna prasa harcerska na obczyźnie. Spójnik Terenowy 1959–1979 (Elizabeth, New Jersey, USA)*, nr 1 [9] marzec 2007, s. 6–8.
54. Kukła Wiesław, *Biuletyn. Ogólnopolski Klub Autorów i Dokumentalistów Opracowań Historii Harcerstwa – Gniezno 2000*, Warszawa, Polska, nr 1 [5] 22 luty 2006, s. 14–16.
55. Kukła Wiesław, *Bon na budowę „Domu Harcerskiego” – przyczynek do dziejów harcerstwa we Włocławku*, nr 5 [49] grudzień 2017, s. 20.
56. Kukła Wiesław, *Działalność wydawnicza poznańskiej „Czarnej Trzynastki”*, nr 2 [18] maj 2009, s. 5–10.
57. Kukła Wiesław, *Harcerskie Wici. Gazetka Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej w Kanadzie. ZHR Polish Scouts of Canada (Richmond Hill, Ontario)*, nr 3–4 [19–20] grudzień 2009, s. 12–14.
58. Kukła Wiesław, *Harcerstwo nad Pacyfikiem. Oficjalny Organ Z.H.P., Koło Przyjaciół Harcerstwa w Vancouver, B.C. (1971–1986) Vancouver, Brytyjska Kolumbia, Kanada*, nr 3–4 [15–16] grudzień 2008, s. 7–10.
59. Kukła Wiesław, *Harcerz Kresów. Pismo Braci Harcerskiej HPnU (Harcerstwa Polskiego na Ukrainie) – Lwów, Ukraina*, nr 2 [14] czerwiec 2008, s. 9–12.
60. Kukła Wiesław, *Informacja – academia.edu*, nr 4 [39] grudzień 2015, s. 16.
61. Kulka Wiesław, *Joanna C. Grześkowiak Matejkowa*, nr 2 [10] czerwiec 2007, s. 8.
62. Kukła Wiesław, *Kronika Harcerska (Chicago, Illinois, USA)*, nr 4 [8] grudzień 2006, s. 7–9.
63. Kukła Wiesław, *Nasza Gazetka. Harcerskie Pismo dla Dzieci i Młodzieży, Czeski Cieszyn, Zaolzie, Republika Czeska*, nr 1 [13] marzec 2008, s. 9–12.
64. Kukła Wiesław, *Niemieckie książki filatelistyczne*, nr 2–3 [37–38] maj–wrzesień 2015, s. 14–15.
65. Kukła Wiesław, *O harcerstwie samodzielnym*, nr 3–4 [19–20] grudzień 2009, s. 11–12.
66. Kukła Wiesław, *Od pierestrojki do Karty Polaka. Środowiska i organizacje polskiego harcerstwa na terenie ZSRR i po jego rozpadzie – recenzja*, nr 4 [35] listopad 2014, s.19–20.
67. Kukła Wiesław, *Ognisko Harcerskie. Kwartalnik starszyny harcerskiej (Londyn)*, nr 1 [5] 22 luty 2006, s. 10–13.
68. Kukła Wiesław, *Ogniwa. Pismo harcerek/ Pismo dziewcząt 1949–1955 (Londyn, wielka Brytania)*, nr 4 [12] grudzień 2007, s. 7–10.
69. Kukła Wiesław, *Pożegnanie hm. Ewy Karpińskiej-Gierat*, nr 3 [34] wrzesień 2014, s. 9–11.
70. Kukła Wiesław, *Recenzja. Katarzyna Marszałek, Dziedzictwo...*, nr 4 [43] wrzesień 2016, s. 20.
71. Kukła Wiesław, *Recenzja książki. Marian Miszczuk, Zbigniew Adolf Heidrich...*, nr 1 [45] luty 2017, s. 28.
72. Kukła Wiesław, *Skaut. Czasopismo Związku Harcerstwa Polskiego na Wschodzie 1942–1946 (Jerozolima, Palestyna)*, nr 3 [11] listopad 2007, s. 6–10.
73. Kukła Wiesław, *Scouting in Poland [recenzja]*, nr 2–3 [37–38] maj–wrzesień 2015, s. 15–16.

74. Kukła Wiesław, *Wileńska prasa harcerska w latach 1990–2008 (Wilno, Republika Litewska)*, nr 1 [17] luty 2009, s. 11–15.
75. Kukła Wiesław, *Współczesna prasa harcerska wydawana poza krajem – ogólne informacje bibliograficzne*, s. 8–10, nr 1 [8] 23 kwietnia 2005, s. 8–10.
76. Kukła Wiesław, *Współczesna prasa harcerska na obczyźnie. Węzelek. Pismo Instruktoerek (Londyn)*, nr 1 [8] 23 kwietnia 2005, s. 10–12.
77. Kukła Wiesław, *Współczesna prasa harcerska na obczyźnie. Wiadomości Harcerskie/Znicze (USA)*, nr 2 [9] lipiec 2005, s. 6–10.
78. Kukła Wiesław, *Współczesna prasa harcerska na obczyźnie. Wici Harcerskie Kanady (Toronto, Ontario, Kanada)*, nr 4 [11] grudzień 2005, s. 10–13.
79. Kukła Wiesław, *Współczesna prasa harcerska na obczyźnie. Bogu i Ojczyźnie – Biuletyn duszpasterstwa na Białorusi*, nr 3 [10] wrzesień 2005, s. 7–10.
80. Kukła Wiesław, *Współczesna prasa harcerska. Na Tropie. Pismo Młodzieży Harcerskiej (Londyn, Anglia)*, nr 3 [7] październik 2006, s. 6–9.
81. Kukła Wiesław, *Współczesna prasa harcerska na obczyźnie. Pożegnanie „Znicza” (Bethlehem, Connecticut, USA)*, nr 4 [8] grudzień 2006, s. 5–6.
82. Kukła Wiesław, Miszczuk Marian, *Działalność wydawnicza harcerstwa na Zaolziu*, nr 4 [30] październik 2012, s. 10–17.
83. Kukła Wiesław, Miszczuk Marian, *Działalność wydawnicza harcerstwa w europejskiej części Cesarstwa Rosyjskiego i Rosji Radzieckiej (1915–1919)*, nr 1–2 [27–28] maj, s. 8–15.
84. Kukła Wiesław, Miszczuk Marian, *Działalność wydawnicza ZHP w Niemczech w latach 1945–1949*, nr 3 [29] lipiec 2012, s. 9–13.
85. Kukła Wiesław, Miszczuk Marian, *Uwagi o stanie badań dziejów harcerstwa na obczyźnie*, nr 2–3 [25–26] październik 2011, s. 7–14.
86. Kukła Wiesław, Miszczuk Marian, *Zarys dziejów harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–2004*, nr 2 [6] 23 kwietnia 2006, s. 9–12.
87. Marszałek Katarzyna, *„Mój plecak” na wędrówkę szlakami historii ruchu harcerskiego*, nr 5 [49] grudzień 2017s. 14–17.
88. Miszczuk Marian, *Andrzej Małkowski w c.k. VI Gimnazjum we Lwowie w roku szkolnym 1912/13*, nr 1 [21] 15 kwietnia 2010, s. 8–9.
89. Miszczuk Marian, *Andrzej Małkowski we wspomnieniach Jana Przybyły*, nr 1 [21] 15 kwietnia 2010, s. 9–11.
90. Miszczuk Marian, *Czwórka lwowska*, nr 1 [17] luty 2009, s. 2–6.
91. Miszczuk Marian, *Działalność wydawnicza KHK*, nr 1 [21] 15 kwietnia 2010, s. 16.
92. Miszczuk Marian, *Harcerska akcja „Szukajcie przyjaciół” Szkocja, Anglia 1941–1944*, nr 1 [9] marzec 2007, s. 9–11.
93. Miszczuk Marian, *Harcerska lilijka*, nr 2 [9] lipiec 2005, s. 10–15.
94. Miszczuk Marian, *Harcerska lilijka cz. II*, nr 3 [10] wrzesień 2005, s. 10–16.
95. Miszczuk Marian, *Harcerska lilijka cz. III*, nr 1 [6] 23 kwietnia 2006, s. 15–16.
96. Miszczuk Marian, *Ignac – harcmistrz Ignacy Płonka (1904–2000) cz. I*, nr 2 [22] czerwiec 2010, s. 2–11.
97. Miszczuk Marian, *Ignac – harcmistrz Ignacy Płonka (1904–2000) cz. II*, nr 3 [23] październik 2010, s. 2–7.
98. Miszczuk Marian, *Jan Rossman ps. „Wacek”*, nr 4 [11] grudzień 2005, s. 3–9.
99. Miszczuk Marian, *Jan Rossman ps. „Wacek” (cz. 2)*, nr 1 [5] 22 luty 2006, s. 3–10.
100. Miszczuk Marian, *Jan Rossman ps. „Wacek” (cz. 3)*, nr 2 [6] 3 kwietnia, s. 3–8.
101. Miszczuk Marian, *Jan Rossman ps. „Wacek” (cz. 4 – dokończenie)*, nr 4 [8] grudzień 2006, s. 3–4.
102. Miszczuk Marian, *Harcerze w 1 Dywizji Pancерnej PSZ*, nr 4 [8] grudzień 2006, s. 10–12.
103. Miszczuk Marian, *Krótkie dzieje książki Jerzy Braun*, nr 1 [17] luty 2009, s. 19–20.

104. Miszczuk Marian, *Naczelnik Adolf Zbigniew Heidrich (1899–1983). Biografia harcера* – cz. I, nr 3 [29] lipiec 2012, s. 2–8.
105. Miszczuk Marian, *Naczelnik Adolf Zbigniew Heidrich (1899–1983). Biografia harcера* – cz. II, nr 4 [30] październik 2012, s. 2–9.
106. Miszczuk Marian, *Piątka lwowska w latach 1911–14*, nr 1 [24] styczeń 2011, s. 18–20.
107. Miszczuk Marian, *Portret, którego nie było*, nr 2 [18] maj 2009, s. 13–16.
108. Miszczuk Marian, *Wacława Błażejewskiego „Bibliografia harcера”*, nr 1 [8] 23 kwietnia 2005, s. 3–8.
109. Miszczuk Marian, *Władysława Seweryn-Spławska, Harcerki w Związku Harcerstwa Polskiego. Początki i osiągnięcia w kraju oraz lata 1939–1949 poza granicami Kraju, Londyn 1993* [recenzja], nr 3 [7] październik 2006, s. 10–11.
110. Miszczuk Marian, *Władysława Seweryn-Spławska, Instruktor Organizacji Harcererek ZHP poza Krajem po drugiej wojnie światowej, Londyn 2004*, nr 2 [10] czerwiec 2007, s. 13–15.
111. Miszczuk Marian, *Z krzyżem harcераkim w Persji – Rok 1942*, nr 2 [10] czerwiec 2007, s. 9–11.
112. Obuchowski Andrzej, *O skautingu na Altaju*, nr 2 [6] 23 kwietnia 2006, s. 13.
113. Paniszewa Hanna, *Harcerstwo w Brześciu (Białoruś)*, nr 1 [21] 15 kwietnia 2010, s. 11–13.
114. Paraskiewicz Krzysztof, *Franciszek Machalski (1904–1979)*, nr 1 [45] luty 2017, s. 3–12.
115. Pilarczyk Zbigniew, *Recenzja książki Całym życiem pełnić służbę... Związek Harcerstwa Polskiego na Litwie w opinii jego działaczy i liderów*, nr 1 [21] 15 kwietnia 2010, s. 14–16.
116. Pniewska Danuta, *Moje spotkanie z Druhną Oleńką*, nr 2 [14] czerwiec 2008, s. 14.
117. Pniewska Danuta, *Polonez na 340 par – czyli wrażenia z Dnia Polskiego na 24 Jamboree*, nr 3 [11] listopad 2007, s. 11–13.
118. Popiel Marek, *Aleksander Szczęścikiewicz (1897–1980) – ostatni komendant Lwowskiej Chorągwi Harcerzy ZHP*, nr 3–4 [19–20] grudzień 2009, s. 2–10.
119. Popiel Marek, *Andrzej Małkowski w c.k. Wyższej Szkole Realnej w Tarnowie – 1901/1902*, nr 3–4 [15–16], grudzień 2008, s. 2–6.
120. Popiel Marek, *Chronologiczne zestawienie wydań książki A. Kamińskiego Kamienie na szaniec w latach 1943–2017*, nr 5 [49] grudzień 2017, s. 5–7.
121. Popiel Marek, *Czasopisma harcераkie*, nr 2 [6] 23 kwietnia 2006, s. 8.
122. Popiel Marek, *Czasopisma harcераkie w zbiorach Biblioteki im. W. Stefanyka we Lwowie*, nr 4 [8] grudzień 2006, s. 13–14.
123. Popiel Marek, *Członkowie pierwszej komendy scoutowej we Lwowie – 1911 r.*, nr 3 [42] 22 maja 2016, s. 7.
124. Popiel Marek, *Drużyna harcераka założona przez Koło „Rodzina Wojskowa” w Bydgoszczy*, nr 4 [12] grudzień 2007, s. 11–16.
125. Popiel Marek, *Działalność harcера-seniorów w Londynie w latach 1962–1996*, nr 1 [21] 15 kwietnia 2010, s. 2–7.
126. Popiel Marek, *Fotografie odnalezione po latach*, nr 2 [9], lipiec 2005, s. 15–16.
127. Popiel Marek, *Harcераki mundur z Katowic*, nr 3 [7] październik 2006, s. 13–14.
128. Popiel Marek, *Harcераki szlak w harcераkim mieście. Informacje o przedsięwzięciach organizacyjnych z okazji odsłonięcia pomnika Andrzeja Małkowskiego w Tarnowie*, nr 2 [1] czerwiec 2008, s. 19–20.
129. Popiel Marek, *Hm. ppłk Zygmunt Lechosław Szadkowski (1912–1995)*, nr 3 [10] wrzesień 2005, s. 3–7.
130. Popiel Marek, *Hm. Wacław Walerian Blicharski (1912–1972) – cz. I*, nr 1 [13] marzec 2008, s. 2–8.
131. Popiel Marek, *Hm. Wacław Walerian Blicharski (1912–1972) – cz. II*, nr 2 [14] czerwiec 2008, s. 2–8.
132. Popiel Marek, *Hm. Zygmunt Szadkowski* [recenzja], nr 2–3 [37–38] maj–wrzesień 2015, s. 16.

133. Popiel Marek, *Jamboree w Gödöllö w 1933 roku*, nr 1 [31] marzec 2013, s. 8–2.
134. Popiel Marek, *Jeszcze o broszurze Andrzeja Małkowskiego Scouting in Poland*, nr 1 [45] luty 2017, s. 13–14.
135. Popiel Marek, *Karta pocztowa wydana z okazji Roku Andrzeja i Olgi Małkowskich*, nr 3–4 [19–20] grudzień 2009, s. 16.
136. Popiel Marek, *Kasia Michałek – wędrowniczka*, nr [7] październik 2006, s. 3–5.
137. Popiel Marek, *Kazimierz Wyrzykowski (1868–1935)*, nr 2 [9], lipiec 2005, s. 3–5.
138. Popiel Marek, *Kolejny numer*, nr 1 [8] 23 czerwca 2005, s. 12.
139. Popiel Marek, *Krakowski Rocznik Historii Harcerstwa – analiza statystyczna i spis artykułów*, nr 3 [34] wrzesień 2014, s. 18–25.
140. Popiel Marek, *Krakowski Rocznik Historii Harcerstwa – spis artykułów za lata 2013–14*, nr 1 [40] 22 lutego 2016, s. 15–16.
141. Popiel Marek, *Krakowski Rocznik Historii Harcerstwa – spis artykułów za lata 2015–16*, nr 2 [46] kwiecień 2017, s. 23–24.
142. Popiel Marek, *Książki o zlocie w Birmingham w 1913 r.*, nr 4 [48] wrzesień 2017, s. 3–5.
143. Popiel Marek, *Książki Stanisława Sedlaczka w serii „Przywrócić Pamięć”*, nr 2 [33] 4 czerwca 2014, s. 14–16.
144. Popiel Marek, *Leopold Ungeheuer (1903–1941) – ostatnia próba wodza – cz. I*, nr 1 [24] styczeń 2011, s. 2–6.
145. Popiel Marek, *Leopold Ungeheuer (1903–1941) – ostatnia próba wodza – cz. II*, nr 2–3 [24–26] październik 2011, s. 2–6.
146. Popiel Marek, *Leopold Ungeheuer (1903–1941) – ostatnia próba wodza – cz. III*, nr 1–2 [27–28] maj 2012, s. 2–7.
147. Popiel Marek, *Mam szczerą wolę... – o książce Bogusława Śliwerskiego*, nr 2 [22] czerwiec 2010, s. 12.
148. Popiel Marek, *Materiały Historyczne Stowarzyszenia Szarych Szeregów – pamięci hm. Ryszarda Kaczorowskiego*, nr 3 [23] październik 2010, s. 12.
149. Popiel Marek, *Na wyspie Brownsea – fotorelacja z 2010 roku*, nr 4 [48] wrzesień 2017, s. 14–19.
150. Popiel Marek, *Nadymany Pinokio z lejkiem w ustach. Polski znaczek pocztowy na 100 lecie Światowego Skautingu*, nr 2 [10] czerwiec 2007, s. 15–16.
151. Popiel Marek, *Nalepki – nieopowiedziana historia*, nr 1 [45] luty 2017, s. 14.
152. Popiel Marek, *O dziele hm. dr Marii Żychowskiej – popularyzatorce postaci Jerzego Brauna*, nr 1 [17] luty 2009, s. 20–22.
153. Popiel Marek, *O dziele harcerskim hm. Janusza Krężela*, nr 1 [50] luty 2018, s. 20–25.
154. Popiel Marek, *O konkursie na harcerską nowelę w lwowskim „Skaucie”*, nr 4 [39] grudzień 2015, s. 11–13.
155. Popiel Marek, *O książkach. Bogdan Szwagrzak, Przemijamy..., Jan Krzysztof Danel, Orędownik..., Kaja Drag, Przewodnik...*, nr 3 [47] 1 sierpnia 2017, s. 19–20.
156. Popiel Marek, *O książkach i pismach. Olga Małkowska, Tu mi dobrze... Kaja Drag, Przewodnik...*, „Sanocki Skaut”, nr 1 [50] luty 2018, s. 26–27.
157. Popiel Marek, *O pułkach żakowskich – odnaleziony tekst z 1910 roku*, nr 4 [39] grudzień 2015, s. 3.
158. Popiel Marek, *Omówienie kolejnych książek serii wydawniczej „Przywrócić Pamięć”*, nr 3 [34] wrzesień 2014, s. 25–28.
159. Popiel Marek, *Ostatni kurs harcmistrzowski w Ośrodku Harcerskim w Górkach Wielkich w 1939 roku*, nr 2–3 [37–38] maj–wrzesień 2015, s. 8–13.
160. Popiel Marek, *Ośrodek kształcenia starszyny Harcerskiej w Górkach Wielkich*, nr 1 [36] 26 marca 2015, s. 18–20.
161. Popiel Marek, *Otwarcie i poświęcenie Cmentarza Orłąt Lwowskich 24 czerwca 2005 r.*, nr 2 [9] lipiec 2005, s. 5.
162. Popiel Marek, *Pierwsza książka o Andrzeju Małkowskim*, nr 4 [35] listopad 2014, s. 14–15.

163. Popiel Marek, *Pierwsza winieta lwowskiego „Skauta”*, nr 5 [44] 15 października 2016, s. 3–5.
164. Popiel Marek, *Pierwsze teksty o angielskim skautingu*, nr 1 [24] styczeń 2011, s. 10.
165. Popiel Marek, *Pierwsze teksty o angielskim skautingu*, nr 2–3 [25–26] październik 2011, s. 17.
166. Popiel Marek, *Pierwsze teksty o angielskim skautingu*, nr 1–2 [27–28] maj 2012, s. 16.
167. Popiel Marek, *Podróż Olgi i Andrzeja Małkowskich do Stanów Zjednoczonych AP*, nr 4 [8] grudzień 2006, s. 15–16.
168. Popiel Marek, *Polski skauting męski... – o książce Ireny Kozimali*, nr 3 [23] październik 2010, s. 11.
169. Popiel Marek, *Polonika harcerskie z lat 1913–38 w Muzeum Polskim w Ameryce*, nr 4 [39] grudzień 2015, s. 8–10.
170. Popiel Marek, *Pomnik Andrzeja Małkowskiego w Tarnowie*, nr 3 [11] listopad 2007, s. 10.
171. Popiel Marek, *Portal internetowy Organizacji Harcerzy*, nr 1 [45] luty 2017, s. 26.
172. Popiel Marek, *Pośmiertne publikacje o Andrzeju Małkowskim z lat 1919–1939*, nr 2 [46] kwiecień 2017, s. 6–7.
173. Popiel Marek, *Recenzja książki Szymona Dąbrowskiego – Wincenty Wierzejewski. Działaj, twórz i nie bój się życia...*, nr 2 [18] maj 2009.
174. Popiel Marek, *Recenzja. Tomasz Sikorski, Krzyż harcerski 1913–2013*, nr 3 [42] 22 maja 2016, s. 16.
175. Popiel Marek, *Recenzja. Franciszek Machalski, Z ziemi perskiej do Polski*, nr 5 [44] 15 października 2016, s. 4–15.
176. Popiel Marek, *Recenzja książki. Krystyna Marszałek, Ruch harcerski...*, nr 1 [45] luty 2017, s. 27.
177. Popiel Marek, *Recenzje. Andrzej Janowski, Być dzielny...*, *Krzysztof Bojko, Harcerstwo Polskie na Litwie...*, nr 2 [41] 22 maja 2016, s. 16.
178. Popiel Marek, *Rocznik Historii Harcerstwa – analiza statystyczna i spis artykułów*, nr 3 [34] wrzesień 2014, s. 13–18.
179. Popiel Marek, *Rozkaz dzienny – pierwszy dokument harcerski*, nr 3 [42] 22 maja 2016, s. 5–6.
180. Popiel Marek, *Rozważania nad ważną dla harcerstwa datą...*, nr 1 [17] luty 2009.
181. Popiel Marek, *Spotkanie kolekcjonerów pamiątek skautowych*, nr 3 [23] październik 2010, s. 10.
182. Popiel Marek, *S/S Chaouia*, nr 4 [11] grudzień 2005, s. 16.
183. Popiel Marek, *S/S Chaouia*, cz. 2, nr 1 [5] 22 luty 2006, s. 16.
184. Popiel Marek, *„Szkoła za lasem. Program kształcenia starszyny harcerstwa podziemnego”*, nr 1 [32] marzec 2014, s. 15–16.
185. Popiel Marek, *Tarnowskie obchody 95-lecia skautingu na ziemiach polskich*, nr 3 [7] październik 2006, s. 15–16.
186. Popiel Marek, *Teksty o skautingu*, nr 1 [31] marzec 2013, s. 13.
187. Popiel Marek, *The „Daily Scout” – dziennik zlotu w Birmingham w 1913 roku*, nr 4 [48] wrzesień 2017, s. 4–10.
188. Popiel Marek, *Uczestnicy wyprawy do Birmingham w 1913 roku*, nr 4 [48] wrzesień 2017, s. 11.
189. Popiel Marek, *Uhonorowanie Tadeusza Strumiły w Książniczkach*, nr 4 [43] wrzesień 2016, s. 18.
190. Popiel Marek, *W dzień deszczowy i ponury... Sprawozdanie z odsłonięcia pomnika Andrzeja Małkowskiego w Tarnowie*, nr 3–4 [15–16] grudzień 2008, s. 14–16.
191. Popiel Marek, *W kręgu legend i mitów*, nr 3 [42] 22 maja 2016, s. 8–11.
192. Popiel Marek, *W 150 rocznicę powstania Towarzystwa Gimnastycznego we Lwowie*, nr 2 [46] kwiecień 2017, s. 3–5.
193. Popiel Marek, *Wiktor Frantz (1904–1980). Ostatni redaktor lwowskiego Skauta*, nr 1 [9] marzec 2007, s. 3–5.
194. Popiel Marek, *Wiktor Franz (1904–1980). Ostatni redaktor lwowskiego Skauta*, cz. 2, nr 2 [0] czerwiec 2007, s. 3–5.

195. Popiel Marek, *Wiktor Frantz (1904–1980). Ostatni redaktor lwowskiego Skauta – dokończenie*, nr 3 [11] listopada 2007, s. 2–5.
196. Popiel Marek, *Wspomnienie. Śp. hm. Jan Barczyński*, nr 1 [9] marzec, s. 12.
197. Popiel Marek, *Wspomnienie. Śp. hm. Tadeusz Pawłowski*, nr [10] czerwiec 2007, s. 12.
198. Popiel Marek, *Wybór źródeł do dziejów ZHP – kilka refleksji [recenzja]*, nr 1 [40] 22 lutego 2016, s. 14–15.
199. Popiel Marek, *Wypisy ze Sprawozdania Wydziału PT „Sokół – Macierz” we Lwowie za 1911 rok*, nr 4 [43] wrzesień 2016, s. 3–6.
200. Przybyło Krystyna, *Heca z „Harcami”*, nr 1 [17] luty 2009, s. 16–18.
201. Przybyło Krystyna, *Płonie ognisko i szumią knieje. Pieśń, „która musiała powstać” przed 90. laty*, nr 3–4 [15–16] grudzień 2008, s. 11–13.
202. Przybyło Krystyna, Popiel Marek, *Władysław Malczewski (1907–1940) zarządca Górek Wielkich*, nr 2 [41] 22 maja 2016, s. 3–9.
203. Pyś Jerzy L., *Poprawianie świata*, nr 3–4 [9–20] grudzień 2009, s. 15.
204. Rymaszewicz Jadwiga, *Wakacje na Wileńszczyźnie w 1939 roku*, nr 2 [33] 4 czerwca 2014, s. 7–8.
205. Szenderowiczowa Irena, *Moje spotkanie z śp. Olgą Małkowską*, nr 2 [14] czerwiec 2008, s. 14–15.
206. Śliwerski Wojciech, *O Adolfie Zbigniewie Heidrichu – Naczelniku ZHP [recenzja]*, nr 2 [33] 4 czerwca 2014, s. 13–14.
207. Śliwerski Wojciech, *Seria wydawnicza „Przywrócić Pamięć”*, nr 1 [32] marzec 2014, s. 16.
208. Śp. Janusz Krężel, nr 5 [49] grudzień 2017, s. 4.
209. Targowski Andrzej, *Polscy harcerze w świecie piszą od 100 lat – recenzja książki*, nr 4 [30] październik 2012, s. 24.
210. *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 lutego 2008 r. w sprawie ogłoszenia roku 2008 Rokiem Andrzeja i Olgi Małkowskich*, nr 1 [13] marzec 2008, s. 20.
211. *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 grudnia 2017 r. w sprawie ustanowienia roku 2018 Rokiem Harcerstwa*, nr 1 [50] luty 2018, s. 28.
212. Wczelik Małgorzata, *O pradziadku – harcerzu*, nr 3 [34] wrzesień 2014, s. 6.
213. Witrylak Władysław Józef, *Mój harcerski życiorys*, nr 3 [34] wrzesień 2014, s. 3–6.
214. Witrylak Władysław Józef, *Zwięzła historia drużyn skautowych, następnie harcerskich w Samborze (1911–1929)*, nr 3 [34] wrzesień 2014, s. 7–8.
215. Zawadzka Anna, *Tadeusz „Zośka” i przyjaźń*, nr 2 [33] 4 czerwca 2014, s. 9–10.

Od Redakcji

1. Kukła Wiesław, Miszczuk Marian, *Słów kilka...*, nr 2 [10] czerwiec 2007, s. 2.
2. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 1 [32] marzec 2014, s. 2.
3. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 2 [33] 4 czerwca 2014, s. 2.
4. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 3 [34] wrzesień 2014, s. 2.
5. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 4 [35] listopad 2014, s. 2.
6. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 1 [36] 26 marca 2015, s. 2.
7. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 2–3 [37–38] maj–wrzesień 2015, s. 2.
8. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 1 [40] 22 lutego 2016, s. 2.
9. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 2 [41] 22 maja 2016, s. 2.
10. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 3 [42] 22 maja 2016, s. 2.
11. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 4 [43] wrzesień 2016, s. 2.
12. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 5 [44] 15 października 2016, s. 2.
13. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 1 [45] luty 2017, s. 2.
14. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 2 [46] kwiecień 2017, s. 2.
15. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 3 [47] 1 sierpnia 2017, s. 2.

16. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 4 [48] wrzesień 2017, s. 2.
17. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 5 [49] grudzień 2017, s. 2.
18. Popiel Marek, *Od redakcji*, nr 1 [50] luty 2018, s. 4.
19. Popiel Marek, *Słów kilka...*, nr 1 [8] 23 czerwca 2005, s. 2.
20. Popiel Marek, *Słów kilka...*, nr 2 [9] lipiec 2005, s. 2.
21. Popiel Marek, *Słów kilka...*, nr 3 [10] wrzesień 2005, s. 2.
22. Popiel Marek, *Słów kilka...*, nr 1 [5] 22 lutego 2006, s. 2.
23. Popiel Marek, *Słów kilka...*, nr 2 [6] 23 kwietnia 2006, s. 2.
24. Popiel Marek, *Słów kilka...*, nr 3 [7] październik 2006, s. 2.
25. Popiel Marek, *Słów kilka...*, nr 4 [8] grudzień 2006.
26. Popiel Marek, *Słów kilka...*, nr 1 [9] marzec 2007, s. 2.
5. Chudek Józef Marian, *Andrzej Małkowski, pierwszy harcerz polski. Krótki życiorys w 10-tą rocznicę zgonu*, bezpłatny dodatek do „Gazety Polskiej”, Kościan 1929, s. 1–8 – nr 4 [35] listopad 2014, s. 6–9.
6. [Ciołkosz Adam], *Jak żył i umarł Andrzej Małkowski*, „Czuwaj. Czasopismo Młodzieży Polskiej”, Tarnów, styczeń 1920, r. II, nr 1(8), s. 2–3 – nr 1 [36] 26 marca 2015, s. 7–8.
7. Dąbrowski Juliusz, *U Matki*, „Wieści Złotowe. Dziennik Jubileuszowego Złotu Harcerstwa Polskiego”, Spała, 11 lipca 1935, nr 1, s. 3, 5 – nr 1 [36] 26 marca 2015, s. 8–10.
8. Fox, *Na drodze do stałej armii*, Tygodnik „Świat”, Warszawa 2 października 1909 r., rok IV nr 40 – nr 1 [24] styczeń 2011, s. 10–12.
9. Granieczny Sylwester, *Harcerskie serce*. Nagroda w konkursie nowelistycznym „Skauta” – nr 4 [39] grudzień 2015, s. 14–15.
10. Kamiński Aleksander, *Wytyczne ogólne w sprawie zorganizowania szkoły instruktorskiej w Górkach Wielkich*, „Harcerstwo (poprzednio Harcmistrz). Organ Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego”, Warszawa lipiec–październik 1935, r. II (XVIII), nr 3, s. 153–162 – nr 5 [44] 15 października 2016, s. 7–13.

Popiel Marek, Teksty [przepisane] historyczno-archiwalne

1. A. W., *Scouting*, „Zarzewie. Czasopismo Młodzieży Polskiej”, Lwów kwiecień i maj 1911 r., nr 4 i 5, s. 138–144 – nr 3 [42] 22 maja 2016, s. 12–15.
2. Albrycht Wojciech, *Gawędy starego żołnierza. Na poważnie i na śmiesznie. Andrzej Małkowski*, „Weteran. Urzędowy Organ Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce”, New York, N. Y., october 1938, rok XVII, No 208, s. 11–12 – nr 4 [35] listopad 2014, s. 3–4.
3. Bombaju [Aleksander Kamiński], *Twórca harcerstwa polskiego. O Andrzeju Małkowskim*, „Iskry. Ilustrowany Tygodnik dla Młodzieży”, Warszawa 16 marca 1929, VII, nr 13, s. 207–208 – nr 4 [35] listopad 2014, s. 10–11.
4. Cenar Edmund, *Pułki żakowskie*, „Dodatek” do czasopisma „Przewodnik gimnastyczny Sokół”, Lwów luty 1910, r. VI nr 2, s. 17–22 – nr 4 [39] grudzień 2015, s. 4–7.
11. Lachowicz M., *Pierwszy skaut polski*, „Płomyk. Tygodnik Ilustrowany dla dzieci i młodzieży”, Warszawa, 13 marca 1929, nr 28, s. 655–658 – nr 1 [36] 26 marca 2015, s. 10–11.
12. Małkowski Andrzej, *Rozkaz Dzienny 22 maja 1911 r.*, „Skaut. Dwutygodnik Młodzieży Harcerskiej, założony w r. 1911 przez Andrzeja Małkowskiego”, Lwów 11 VII 1935, t. XXII, nr 304, s. 3–5 – nr 3 [42] 22 maja 2016, s. 3–4.
13. Naganowski Edmund S., „BI-BI” i „BI-ES”, *Dziennik „Słowo Polskie”*, Lwów 16 i 17 listopada 1909 r., nr 536 i 538 – nr [24] styczeń 2011, s. 12–17.
14. Noskowski Witold, „Boys-scouts”, *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa 15 czerwca 1912, nr 24 [2744], s. 497–498 – nr 1 [40] 22 lutego 2016, s. 9–13.

15. Sedlaczek Stanisław, *Andrzej Małkowski*, „Harczerz. Tygodnik Młodzieży Polskiej”, Warszawa 20 stycznia 1929, r. , nr 2, s. 18–20 – nr 2–3 [37–38] maj–wrzesień 2015, s. 5–7.
16. Sedlaczek Stanisław, *Ś.p. Andrzej Małkowski*, „Harczerz. Tygodnik Młodzieży Polskiej”, Warszawa 7 czerwca 1919, nr 22, s. 1–2 – nr 1 [36] 26 marca 2015, s. 5–7.
17. *Skauting*, „Kalendarz Podhalański na rok 1914”, Rocznik I, Cieszyn 1914 – nr [31] marzec 2013, s. 13–16.
18. Stępowski Marian, *Jak swoją młodzież wychowują Anglicy. (Pułki wywiadowcze boy scoutu w Anglii)*, „Kalendarz Towarzystwa Szkoły Ludowej na rok tysiąc dziewięćset jedenasty”, Rocznik IV, Kraków 1911, s. 100–107 – nr 2–3 [25–26] październik 2011, s. 18–20.
19. Strumiłło Tadeusz, *Andrzej Małkowski*, „Harc mistrz. Miesięcznik Instruktorski. Organ urzędowy Naczelnej Rady Harcerskiej i Naczelnego Inspektora Harcerskiego”, Warszawa maj 1919, nr 5, s. 65–66 – nr 1 [36] 26 marca 2015, s. 3–5.
20. Szary Smrek, *Reportaż z Górek*, „Skaut. Ilustrowany dwutygodnik harcerski”, Lwów 20 lutego 1938, nr 10, t. XXV – nr 2 [41] 22 maja 2006, s. 10–12.
21. Ś.p. por. Andrzej Małkowski, „Polak (Le Polonais)”, Paryż 21 marca 199, nr 138, s. 6–7 – nr 2–3 [37–38] maj–wrzesień 2015, s. 3.
22. *Troska o młodzież*, „Przewodnik Gimnastyczny Sokół. Organ Związku Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich”, Lwów, kwiecień 1911, nr 4, s. 25–28 – nr 1–2 [27–28] maj 2012, s. 16–20.
23. W., *Andrzej Małkowski*, „Skaut. Dwutygodnik Młodzieży Polskiej. Pismo Urzędowe Związkowego Naczelnictwa Skautowego”, Lwów 1 grudnia 1919, t. VII, nr 23–24(157–158), s. 89–90 – nr 4 [35] listopad 2014, s. 4–6.
24. [Wyrzykowski Kazimierz], *Wspomnienie pośmiertne. Andrzej Małkowski*, „Skaut. Dwutygodnik Młodzieży Polskiej. Pismo Urzędowe Związkowego Naczelnictwa Skautowego”, Lwów 1 maja 1919, t. VII, nr 4–6(138–140), s. 11–12 – nr 4 [35] listopad 2014, s. 3–4.
25. Żeromski Stefan, *Złe spojrzenie*, „Kurjer Lwowski”, 1920 r. – nr 1 [36] 26 marca 2015, s. 13–17.

Teksty poetyckie, pieśni

1. Kościelski Józef, *Pieśń rycerska*, nr 3 [7] październik 2006, s. 1.
2. Lam Jan, *Marsz Sokołów*, nr 2 [9] lipiec 2005, s. 1.
3. Małkowska Olga, *Na posterunku*, nr 2–3 [37–38] maj–wrzesień 2015, s. 4.
4. *Nie było cudu*, nr 1 [8] 23 kwietnia 2005, s. 1.
5. *Ogniska już dogasa blask*, nr 1 [5] 22 luty 2006, s. 1.
6. Petelenz-Łukasiewicz Roman, *Na złot*, nr 2 [10] czerwiec 2007, s. 1.
7. Petelenz-Łukasiewicz Roman, *Zew*, nr 1 [9] marzec 2007, s. 1.
8. Popiel Marek, *Pieśń pamięci*, nr 3 [7] październik 2006, s. 1.
9. Rydel Lucjan, *Betleem polskie*, nr 4 [11] grudzień 2005, s. 1.
10. Słonimski Antoni, *Rozmowa z ciszą*, nr 3 [10] wrzesień 2005, s. 1.

Listy do redakcji

1. Kozłowski Tomasz Kuba, nr 1 [31] marzec 2013, s. 16.
2. Kuryłowicz Krzysztof ks. (Czkałowo, Kazachstan), nr 1 [13] marzec 2008, s. 19.
3. Łyszkiewicz Elżbieta (Toronto, Kanada), nr 1 [13] marzec 2008, s. 19.
4. Piotrowska Anna (Rapperswil, Szwajcaria), nr 3 [7] październik 2006; 1 [13] marzec 2008, s. 19.
5. Wesoły Szczepan, ks. arcybiskup (Rzym, Włochy), nr 1 [13] marzec 2008, s. 19. ■

